

Elwira Jolanta Kryńska¹

Uniwersytet w Białymstoku

Patriotyzm diaspory polskiej na Litwie. Misja Filii Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie

Patriotism of the Polish diaspora in Lithuania. Mission of the Vilnius Branch of the University of Białystok

Summary: The aim of this article is to analyze the main activities of the Vilnius Branch of the University of Białystok that contribute, either directly or indirectly, to awakening a sense of patriotism among students and the local Lithuanian community within a historical and cultural context. Due to the limited scope of the publication, the article has been divided into two parts. In line with the title, the first part addresses issues related to patriotism within the Polish diaspora in Lithuania, while the second part examines the patriotic mission of the Vilnius Branch of the University of Białystok. A historical-comparative method was employed, which is commonly used in research on the course of phenomena and processes taking place in the studied reality.

Key words: patriotism, diaspora, mission, Branch of the University of Białystok in Vilnius, Polish-Lithuanian relations

Wprowadzenie

Celem artykułu jest analiza głównych działań Filii Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie, które przyczyniają się bezpośrednio lub pośrednio do rozbudzenia poczucia patriotyzmu wśród studentów i lokalnej społeczności litewskiej w kontekście historycznym i kulturowym. Kwestie diaspor i patriotyzmu są dość szeroko badane, jednak analizy dotyczące konkretnych instytucji, takich jak filia uniwersytetu działająca w środowisku polskiej mniejszości na Litwie, nie były przedmiotem rozważań, dlatego podjęcie dyskusji naukowej jest uzasadnione poznawczo. Pozwoli to przeprowadzić oryginalne badania i wnieść nowy wkład w dyskusję naukową, zwłaszcza tę dotyczącą lepszego zrozumienia relacji między Polakami a Litwinami oraz przyczyni się do wzmacniania współpracy między obydwojema narodami.

Diaspora, to określenie pochodzenia greckiego, oznaczające rozproszenie członków danego narodu bądź grupy etnicznej² wśród innych narodów lub też wyznawców danej religii wśród wyznawców innej³. Diasporą nazywa się również społeczność rozproszonych osób oraz

¹ Prof. zw. dr hab. Elwira Jolanta Kryńska - kierownik Katedry Historii i Teorii Wychowania Wydziału Nauk Pedagogicznych na Uniwersytecie w Białymstoku. Adres do korespondencji: ul. Świerkowa 20, 15-328 Białystok, e-mail: e.krynska@uwb.edu.pl.

² Steven Vertovec, *Transnarodowość*. Tłum. Izabela Kołbon (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012), 150.

³ „Diaspora”, w: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski (Warszawa: PWN, 2021).

geograficzną przestrzeń zamieszkiwaną przez taką społeczność⁴. Należy jednak pamiętać, że według Robina Cohena pojęcia diaspory nie należy wiązać z religiami, ponieważ religie mogą łączyć wiele grup etnicznych, ale ich celem nie jest powrót do ojczyzny⁵. Mimo to pojawia się pogląd, że można mówić o diasporach religijnych, i wskazuje się na takie związki jak „kraj macierzysty religii”, przyjmuje się też, że powstanie diaspory implikuje praktyki religijne. Jednak takie ujęcie, zdaniem Stevena Vertovca jest problematyczne, ponieważ przedstawiciele danego narodu żyjący we własnym państwie byłiby diasporą jakiejś religii, której kraj macierzysty ulokowany jest w innym miejscu⁶. Stąd też określenia stosowane w odniesieniu do skupisk członków wspólnoty narodowej czy etnicznej poza ich państwem pochodzenia oraz ich interpretacja podlegają nieustannym zmianom. Na przykład w odniesieniu do emigrantów i skupisk polskich za granicą w okresie międzywojennym było „wychodźstwo”, „emigracja” czy „osadnictwo”, w okresie powojennym do szerokiego użycia weszło słowo „Polonia”. Jak podaje Magdalena Lesińska określenia Polonia używano przede wszystkim ze względu na jednoznaczne skojarzenia z Polską i jego popularność wśród najliczniejszej polskiej grupy poza krajem, czyli Polaków w Stanach Zjednoczonych. Jednakże kilka lat temu Ministerstwo Spraw Zagranicznych podjęło próbę zmiany powszechnie używanego w urzędowej nomenklaturze pojęcia „Polonia i Polacy za granicą” na „diaspora polska”. Uzasadniając ten krok „potrzebą wprowadzenia pojęcia, które będzie na tyle inkluzywne, że obejmie wszystkie zróżnicowane grupy polskie poza granicami kraju⁷.

Również Tomasz Głowiński, zwraca uwagę, że nie należy wobec wszystkich Polaków, którzy żyją poza granicami Polski używać określenia „Polonia”. Pojęcie to pochodzące od łacińskiej nazwy Polski, co prawda ewoluowało z czasem i przybierało różne znaczenia, ale najczęściej odnosi się ono współcześnie do tych członków polskiej wspólnoty narodowej, którzy z różnych powodów, głównie ekonomicznych, społecznych i politycznych, opuszczali na stałe ziemie polskie, utrzymując jednak świadomość swojego pochodzenia, a czasem też mowę i tradycje przodków. Natomiast Polonia nie obejmuje tych Polaków, którzy z różnych przyczyn znaleźli się poza Polską, nie opuszczając jednocześnie swych stron rodzinnych, jak

⁴ Vertovec, 145.

⁵ Nie dotyczy wyznawców judaizmu i sikhizmu, a także alewitów, bahaitów, izmaleitów oraz rastafarian (tamże, 150).

⁶ Tamże, 150-151.

⁷ Magdalena Lesińska, „Polska diaspora, polonia, emigracja. Spory pojęciowe wokół skupisk polskich za granicą”. *Polski Przegląd Migracyjny* 1 (2018) (3): 10.

w przypadku tych, którzy stanowią polską mniejszość narodową w ościennych państwach - kraje byłego Związku Sowieckiego, takich jak: Czechy i Słowacja, czy też w 1991 roku przywróconego państwa Litewskiego⁸. Wobec Polaków pozostałych w wyniku działań politycznych i ustalenia granic, które nie pokrywały się z podziałem etnicznym, nazywa się Polakami mieszkającymi poza granicami kraju i używa się określenia - diaspora polska. Diaspora polska powstała na Litwie - to grupa etniczna skupiona na tym terytorium od setek lat, która „w wyniku kilku decyzji politycznych została „rozczłonkowana”. Kiedy taka społeczność posiadała wcześniej swoje państwo, to nagle jedni nadal mieszkali w „ojczyźnie”, inni już na „obczyźnie”. Priorytetem dla takich ludzi było jak najszybsze połączenie terenów z „macierzą””⁹.

Litwa, jako pierwsza chciała oderwać się od ZSRR, dlatego już 11 marca 1990 roku ogłosiła secesję ze składu ZSRR. Polska 26 sierpnia 1991 roku uznała niepodległość Litwy i 5 września nawiązała stosunki dyplomatyczne. W tym samym czasie, tj. „4 września 1991 Rada Najwyższa Republiki Litewskiej wydała uchwałę o bezpośrednim zarządzaniu rejonami sołecznickim i wileńskim przez litewskich komisarzy...”¹⁰. Był to obszar na którym 6 września 1989 roku decyzją Rady Koordynacyjnej do Spraw Utworzenia Polskiego Obwodu Narodowo – Terytorialnego rejon (powiat) sołecznicki ogłosił się Sołecznickim Polskim Rejonem Narodowo-Terytorialnym. Taką samą uchwałę 15 września przyjęła rada powiatu wileńskiego. Polacy stanowili 2/3 ludności Polskiego Kraju Narodowo-Terytorialnego, Litwini stanowili kilkanaście procent, pozostali to Rosjanie, Białorusini i inni¹¹. Po przejęciu władzy przez litewskich komisarzy doszło do „zwalniania z pracy polskich urzędników, pracowników instytucji publicznych, kierowników spółdzielni. (...) likwidacji wielu lokalnych ośrodków kulturalnych, szkół i przedszkoli służących polskiej społeczności. (...) zakazano używania języka polskiego w urzędach i kontaktach oficjalnych”¹². Stosunki między mieszkającymi na Litwie Polakami i Litwinami pogorszyły się, a wrogość wobec Polaków nasiliła. Dziś liczba

⁸ Tomasz Głowiński, *Polonia i Polacy poza granicami kraju, 30 lat dla Polonii Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” 1990-2020*, Dom Polonii w Pułtusk. 18-19 września 2021.

http://wspolnotapolska.org.pl/30lat/polonia_i_polacy.php (dostęp: 2.11.2024).

⁹ Grzegorz Kulka, „Autochtoniczny charakter ludności polskiej na Litwie, Białorusi, Ukrainie i w Czechach oraz ludności litewskiej, białoruskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce”, w: *Dziedzictwo pogranicza. Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie Białorusi Ukrainie i w Czechach oraz mniejszości białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce*, red. Dariusz Górecki (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2013), 27.

¹⁰ MAGNA POLONIA, https://www.magnapolonia.org/polski_kraj_narodowo_terytorialny/ (25 listopada 2024).

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

polskich mieszkańców dawnego Polskiego Kraju Narodowo-Terytorialnego jest znacząco mniejsza. Mimo to Polacy mieszkający na Litwie to diaspora, która wciąż pielęgnuje w swych rodzinach patriotyzm oraz miłość do utraconej Ojczyzny.

1. Pojęcie patriotyzmu w kontekście historycznym i kulturowym

Termin patriotyzm pochodzi od greckiego wyrazu: „patria”, które oznacza rodzinę, plemię, naród, ojczyznę. Określenie to przejęli później starożytni Rzymianie mówiąc o swojej ojczyźnie - „patria nostra”¹³. Stąd też patriotyzm jest utożsamiany z cnotą moralną wyrażającą się miłością do ojczyzny, jej dziedzictwa kulturowego i ładu moralno-społecznego, uformowanego przez normy cywilizacji i religii, a także gotowością do ponoszenia dla ojczyzny wszelkich ofiar¹⁴.

Polacy byli pierwszym narodem w Europie, który „opracował koncepcję narodu jako jednostki odróżniającej go od plemienia, rasy, grupy językowej oraz państwa. W obliczu doświadczenia utraty państwowości idea narodu była jedyną ostoją polskiej tożsamości i niezależności”¹⁵. Przy czym podstawowe znaczenie dla rozwoju świadomości narodowej miała religia chrześcijańska, dlatego też patriotyzm w Polsce został mocno osadzony w dziedzictwie chrześcijańskim, „ponieważ to wiara przodków była bezpośrednią przyczyną zaistnienia naszego kraju na mapie, podtrzymywała w okresach niewoli ducha polskości, by w momentach dogodnych dopomóc w odzyskiwaniu niepodległości, a także pozwalała w pełni przeżywać okresy świetności”¹⁶. Bez względu na to - rozumienie patriotyzmu zmieniało się na przełomach lat pod wpływem różnych wydarzeń historycznych, w które obfitowały dzieje naszej ojczyzny.

W okresie średniowiecza na patriotyzm miała wpływ kultura łacińska, w której propagowano poświęcenie się dla ojczyzny, o czym wspominał Horacy: „Słodko i zaszczytnie jest umierać za ojczyznę”. Zaś w XVI wieku Stanisław Orzechowski („jeden z najważniejszych pisarzy w historii naszej myśli politycznej”¹⁷) zauważył, że wolność i pomyślność Rzeczypospolitej uzależnione są od jej stosunku do wiary katolickiej i duchowieństwa, a Kościół katolicki jest fundamentalnym i niezbywalnym elementem tradycji narodowej

¹³ Władysław Kopaliński, Słownik wyrazów obcych (Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2000), 380. 7.

¹⁴ Marek Fiałkowski, „Patriotyzm wyzwaniem dla kościoła w Polsce. Na marginesie dokumentu chrześcijański kształt patriotyzmu”. *Roczniki Teologiczne* (2018, tom LXV, zeszyt 6): 96-97.

¹⁵ Sylwia Wlazło, „Patriotyzm jako jedna z dróg do świętości w świetle życia i pism św. Rafała Kalinowskiego”, *Teologia i Moralność*, Vol. 13(2018), nr 2(24): 286.

¹⁶ Fryderyk Froissart, „Współczesny patriotyzm osadzony w chrześcijaństwie”. *„Nasz Głos”* 2007 nr 11(28): 17.

¹⁷ Andrzej Nowak, *Patriotyzm i zdrada. Wykłady z historii Polski*, (Warszawa: Wyd. FRONDA PL, 2024): 10-11.

(„Quincunx, Kraków 1564, to jest wzór Korony Polskiej”). Łącząc Rzeczpospolitą i patriotyzm z katolicyzmem, wskazywał że:

„Religia wywiera silny wpływ na życie i stosunki pojedynczego człowieka i tym samym sposobem wpływa na losy państwa, osobliwie tam, gdzie była czynną w jego zawiązkach. Religia, która stworzyła państwo jest duszą jego, jest jego treścią; państwo jest formą jej. Oboje wpływają obustronnie na siebie i ze zmianą religii, zmienia się forma państwa, którą ona stworzyła często i odwrotnie. W Polsce każda kwestja religijna wzruszała podstawami Rptej [Rzeczypospolitej - przyp. E.K.]”¹⁸.

W czasach „złotej wolności” w Rzeczypospolitej Obojga Narodów¹⁹, państwie złożonym z Korony Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, powstałym w 1569 roku na mocy unii lubelskiej, polski szlachcic cenił swoją wolność bardziej niż dobro ojczyzny. Choć Komisja Edukacji Narodowej przypominała o obowiązkach obywatela wobec państwa, uznając, że należy do nich posłuszeństwo prawu i dbałość o dobro kraju. Jednak w miarę upływu czasu, zwłaszcza po rozbiorach i upadku Rzeczypospolitej szlacheckiej²⁰, która przestała istnieć w 1795 roku²¹, zmieniła się koncepcja patriotyzmu. Polski model patriotyzmu ukształtowany w romantyzmie, traktował ojczyznę jako najwyższy obowiązek, wskazując, że w obliczu zagrożenia „należało złożyć największą ofiarę - własne życie”²².

Po klęsce powstania styczniowego (1863-1864) i licznych represjach ze strony caratu Polacy ponownie przeformułowali koncepcję patriotyzmu. Zamiast walki zbrojnej zalecano pozytywistyczną „pracę u podstaw”. Głoszono hasła rozwoju gospodarczego, społecznego, kulturalnego, oświatowego całego społeczeństwa, co miało umożliwić przetrwanie i rozwój narodu. Przy czym zgodnie z XIX-wieczną filozofią naród był ujmowany jako „substancja etyczna” i „swoisty substrat i podstawa wszelkiej spójności przetrwania i rozwoju”²³. Stąd też w ostatnim dwudziestolecu XIX wieku ruch społeczny na czele, którego stał Roman Dmowski, dążył do scalenia wszystkich grup społecznych w jeden naród. Dmowski był wyrazicielem patriotyzmu łączącego element niepodległościowy z modernizacyjnym. Przy czym

¹⁸ Za: Ludwik Kubala, *Stanisław Orzechowski i wpływ jego na rozwój i upadek Reformacji w Polsce* (Lwów-Warszawa: Księgarnia Altenberga E. Wende i Spółka, 1906), 78; „Historia Polski w liczbach. Ludność. Terytorium”, red. Andrzej Jezierski (Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych, 1994), 68.

¹⁹ Marcei Kosman, *Historia Białorusi* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1979), 187.

²⁰ Juliusz Bardach, Bogusław Leśnodorski, Michał Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego* (Warszawa: Wydawnictwo Lexis Nexis, 2003), 13.

²¹ Władysław Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej*, t. I, 1506-1648 (Warszawa: Drukarnia Pawła Mitreği w Cieszyń 1936), 123.

²² Janusz Gajda, „Żywe tradycje a współczesność w pojmowaniu patriotyzmu”. W: *Patriotyzm a wychowanie*, red. Elwira Kryńska, Jolanta Dąbrowska, Agnieszka Szarkowska, Urszula Wróblewska (Białystok: Wydawnictwo Trans Humana, 2009), 44.

²³ Wlaziło, „Patriotyzm, 286.

modernizacja „rozumiana jest tutaj w duchu unowocześnienia narodu, zahartowania go w walce z realnymi przeciwnikami, którzy są na zewnątrz i wewnątrz”²⁴. Inaczej tę kwestię postrzegał Józef Piłsudski, który połączył patriotyzm republikański z patriotyzmem niepodległościowym. Przy czym hasło niepodległości łączył „z przekonaniem o potrzebie ochrony wolności, powrotu do tradycji Rzeczypospolitej, tej tradycji ponadetnicznej, ponadwyznaniowej, która miałaby nawiązywać w szczególności do jego mniejszej ojczyzny, czyli do Wielkiego Księstwa Litewskiego”²⁵.

Janusz Gajda zgadza się, że pozytywizm „służenie Ojczyźnie widział w pracy bogacącej obywatela i kraj”²⁶, ale nadmienia, że był też kontynuowany „romantyczny nurt patriotyzmu”, który był upowszechniany m.in. w twórczości Henryka Sienkiewicza. Bohaterowie *Krzyżaków* i *Trylogii* to wzory męstwa i dzielności cenione przez wiele pokoleń Polaków. Stąd też w okresie okupacji niemieckiej partyzanci przyjmowali najchętniej jako pseudonimy imiona Sienkiewiczowskich bohaterów²⁷.

Ostatecznie w okresie walki o odzyskanie niepodległości, jak i po utworzeniu państwa polskiego wychowanie patriotyczne ujmowano zarówno w kontekście wychowania narodowego, państwowego i obywatelskiego²⁸. Zwracano też uwagę na budowanie „właściwych więzi interpersonalnych grup etnicznych w skali kraju oraz wspólnoty i kultury ogólnoludzkiej”²⁹.

W drugiej połowie XX wieku Stanisław Ossowski, uznał, że patriotyzm można traktować jako uczucie, miłość do ojczyzny „która obejmuje nie tylko ziemię, lecz także naród, język, kulturę i w ogóle cały duchowy i materialny dorobek przeszłych pokoleń, słowem to wszystko co odziedziczyliśmy (...)”³⁰. Podkreślał, że „patriotyzm jest to silna, stała wola należenia do swego narodu, to jest wola trwania przy narodowej indywidualności duchowej, z którą związana jest indywidualność jednostki (...) oraz pragnienie najwyższej pomyślności

²⁴ Nowak, *Patriotyzm*, 278.

²⁵ Tamże, 277.

²⁶ Gajda, „Żywe”, 44.

²⁷ Tamże, 44.

²⁸ Zygmunt Balicki, *Egoizm narodowy wobec etyki* (Lwów: Wydawnictwo Miles, 1904); Stanisław Lempicki, *Polskie tradycje wychowawcze* (Warszawa: Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”, 1936); Kazimierz Sośnicki, *Podstawy wychowania państwowego* (Lwów - Warszawa: Wydawnictwo Książnica - Atlas 1933); Adam Skwarczyński, *Myśli o nowej Polsce* (Warszawa: Wydawnictwo Drukarnia Artystyczna, 1934).

²⁹ Gajda, „Żywe”, 44.

³⁰ Stanisław Ossowski, „O patriotyzmie”. W: *Publicystyka, recenzje, posłowie, wspomnienia. Dzieła*, t. 6, red. Stanisław Ossowski (Warszawa: Wydawnictwo PWN, 1970), 10.

tego społeczeństwa i najwyższego rozwoju tej indywidualności duchowej”³¹. Patriotyzm zdaniem Stanisława Ossowskiego wyklucza wszelkie działania przyczyniające się do gnębienia i poniżania innych narodów jak również postawę megalomani narodowej.

W podobny sposób o obowiązkach wobec ojczyzny pisał Prymas Tysiąclecia kardynał Stefan Wyszyński. Jak słusznie zauważa Agnieszka Gronkowska-Kozia, Prymasowskie rozumienie patriotyzmu warunkowane było nie tylko doświadczeniem osobistym, ale przyjmowaną antropologią i rozległą wiedzą socjologiczno-historyczną³². Według kardynała Stefana Wyszyńskiego patriotyzm miał być wolny od szowinizmu, miał uczyć „umiłowania” dziejów narodu w najdrobniejszych szczegółach w połączeniu z miłością do Boga i człowieka oraz być melodią duszy ojczystej, „wyśpiewaną szeptem pieśniami matczynych, szczebiotem dziecięctwa waszego i mową wieszczów narodu. Niech przemówi (...) całą głęboką treścią prawda słowa polskiego i niech was uczy szacunku dla słowa”³³. Taki rodzaj patriotyzmu nie wymaga bohaterskiej śmierci, lecz pracy dla dobra Ojczyzny. Należy „żyć dla ojczyzny, dla niej pracować i wszystkimi talentami i zdolnościami swoimi zdobywać lepszą dla niej przyszłość”³⁴ twierdził kardynał Stefan Wyszyński.

W opinii Prymasa patriotyzm wyrażany poprzez pracę i wypełnianie swoich obowiązków na rzecz dobra ogółu społeczeństwa, jest tak samo ważny, jak oddanie życia na polu walki. Jest to bowiem patriotyzm, który uczy żyć razem, by tworzyć silny i zgodny naród. Kardynał w swoich kazaniach nawoływał, aby ludzie się odmienili i społecznie miłowali, aby pamiętali, że wolność nie spadła „nam z nieba, bez wysiłku, bez udziału całego narodu. Naród w niewoli nie przestał wierzyć w sprawiedliwość Bożą”³⁵. Osoby wierzące uważały, że nie wszystko zależy od człowieka, ale w dużej mierze od opatrności boskiej. Ta ufność w opatrność boską, jak twierdził Roman Dmowski świadczy o tym, że „Katolicyzm nie jest dodatkiem do polskości, zabarwieniem jej na pewien sposób, ale tkwi w jej istocie, w znacznej

³¹ Tamże, 19.

³² Agnieszka Gronkowska-Kozia, „Wychowanie patriotyczne w posłudze duszpasterskiej kardynała Stefana Wyszyńskiego”, *Biografistyka Pedagogiczna* 2 (2021): 213.

³³ Stefan Wyszyński prymas Polski, *Dzieła zebrane*, t. I, (1949-1953). (Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Wyszyńskiego Soli Deo, 1991), 173-174.

³⁴ Tamże, 207-208.

³⁵ Kard. Stefan Wyszyński, *Maryjne drogi wolności Prymasa Tysiąclecia* (Częstochowa: Wydawnictwo Fundacja Czas to Miłość, 2018), 65.

mierze, stanowi jej istotę. Usiłowanie oddzielenia u nas katolicyzmu od polskości, oderwanie narodu od religii i Kościoła, jest niszczeniem samej istoty narodu”³⁶.

Należy podkreślić, że w klasycznej teologii katolickiej patriotyzm jest cnotą bowiem przesłanki dla patriotyzmu wyprowadza się z treści IV przykazania Bożego³⁷. Stąd też Jan Paweł II wiążąc patriotyzm z czwartym przykazaniem Dekalogu, zobowiązuje, „aby czcić ojca i matkę swoją.(...) Ojczyzna (...) dociera do nas poprzez ojca i matkę i gruntuje w nas obowiązek szacunku i czci należnym rodzicom³⁸. Patriotyzm w rozumieniu Ojca Świętego oznacza „umiłowanie tego, co ojczyste: umiłowanie historii, tradycji, języka czy samego krajobrazu ojczystego. Jest to miłość, która obejmuje również dzieła rodaków i owoce ich geniuszu”³⁹.

Papież Polak stwierdza, że patriotyzm nie wyznaje wyższości innych narodów nad innymi, ale przyznaje wszystkim narodom takie same prawo jak własnemu⁴⁰. Nie zamyka nas na inne narody i kultury, ale obdarza miłością i szacunkiem wszystkie narody. Dodaje, że trzeba uważać, aby miłość do swojej ojczyzny nie przerodziła się w nacjonalizm. Jan Paweł II podczas przemówienia 3 maja 1981 roku uświadamiał też, że: „Ojczyzna jest darem i jest równocześnie zadaniem”⁴¹. Wobec otrzymanego daru, jakim jest ojczyzna, mamy pewne zobowiązania. Przede wszystkim zobowiązania te wynikają z postawy patriotycznej wobec ojczyzny. Każdy z nas może w inny sposób wypełniać zobowiązania patriotyczne. Ważne jest, aby każdemu obywatelowi zależało na wspólnym dobru Polski, pokoju i demokracji. Taką właśnie postawą jesteśmy w stanie, choć trochę odplacić się naszym bohaterom narodowym za tak cenny i wielki dar, jakim jest wolna ojczyzna.

W podobnym duchu w 2009 roku wypowiedział się Ryszard Kaczorowski były prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźctwie, stwierdził że patriotyzm traktuje jako „bezinteresowne działanie na rzecz Ojczyzny, podejmowane w różnych warunkach, często tak dramatycznych, że wymagających ofiary życia”⁴². Równocześnie dodaje, że „dzisiaj (...)

³⁶ Roman Dmowski, *Kościół, Naród i Państwo* (Warszawa: Nakładem Obozu Wielkiej Polski, 1927), 11.

³⁷ Jacek Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, t. II, cz. 2 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 1995), 124.

³⁸ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość* (Kraków: Wydawnictwo „Znak”, 2005), 71.

³⁹ Tamże, 71-72.

⁴⁰ Tamże, 73.

⁴¹ Bp Ignacy Dec, „Kardynał Stefan Wyszyński i św. Jan Paweł II – przymierze dwóch serc w służbie Bogu, Kościołowi i Ojczyźnie”. *Nasz Dziennik* 7 września 2021.

⁴² Ryszard Kaczorowski, w: *Patriotyzm a wychowanie*, red. Elwira Kryńska, Jolanta Dąbrowska, Agnieszka Szarkowska, Urszula Wróblewska (Białystok: Wydawnictwo Trans Humana, 2009), 14.

patriotyzm to także rzetelna codzienna praca oraz obowiązki życia politycznego i społecznego”⁴³. Na potwierdzenie tych słów sięga mrocznego okresu niemieckiej okupacji i przywołuje zdanie napisane krwią więźnia osławionej katowni w Alei Szucha w Warszawie – „Łatwo o Polsce mówić, trudno za Nią umierać, lecz jeszcze trudniej dla Niej pracować”⁴⁴. To zdanie, według Ryszarda Kaczorowskiego, nie straciło aktualności i trafnie oddaje sens pojęcia „patriotyzm”⁴⁵, zwłaszcza że patriotyzm jest związany „z korzeniami ludzkiego istnienia. Pozwala człowiekowi zachować wartości wrodzone, z natury broniące go przed utratą tego jedyne miejsce na ziemi, które może nazwać swoim. Takim miejscem jest Ojczyzna, a obowiązki wobec niej określa i nakłada właśnie patriotyzm”⁴⁶. W warunkach dramatycznych (wojennych) patriotyzm to bezinteresowne działanie na rzecz Ojczyzny wymagające ofiary życia, w sytuacji stabilności państwa patriotyzm to „codzienna praca oraz obowiązki życia politycznego i społecznego”⁴⁷.

Dziś w dobie globalizacji, europeizacji i migracji pojęcie *polskości* i *patriotyzmu* tradycyjnie utożsamiane z silnym przywiązaniem do własnej ojczyzny (tradycji, kultury, języka), gotowością do poświęceń dla dobra narodu oraz oddaniem dla wspólnoty i jej wartości nabiera nowego znaczenia. Andrzej Nowak przytacza nawet myśl Jean-Jacques’a Rousseau, który dostrzegał, że „pod walcem oświeceniowej, opartej na władzy pieniądza „globalizacji” - nie masz już dzisiaj Francuzów, Niemców, Hiszpanów, nawet Anglików; są tylko Europejczycy”⁴⁸. W tamtym czasie Rousseau twierdził, że Polacy „mogą” uniknąć tego losu, co wcale nie oznacza, że unikną rozbioru państwa. „Nie państwo jednak liczy się najbardziej, ale zachowanie narodowej tożsamości”⁴⁹. Andrzej Nowak, przytacza sławną radę Rousseau jakiej udzielił Polakom: „Nie możecie przeszkodzić, by was nie połknęli [potężni sąsiedzi – A. N.] – postarajcie się przynajmniej, by nie mogli was strawić. (...) Jeżeli potraficie dokonać tego, by Polak nigdy nie mógł zostać Rosjaninem, ręczę, że Rosja nigdy nie ujarzmi Polski”⁵⁰. Sytuacja ta „jak byśmy to dzisiaj powiedzieli” powoduje odstąpienie od rodzimych tradycji i instytucji, z tego powodu „konieczne staje się przygotowanie patriotyzmu na czas bez

⁴³ Tamże, s. 14.

⁴⁴ Tamże, s. 14.

⁴⁵ Tamże, s. 14.

⁴⁶ Elwira J. Kryńska, „Zakończenie”, w: *Patriotyzm a wychowanie*, dz. cyt., 705.

⁴⁷ Kaczorowski, 14.

⁴⁸ Andrzej Nowak, *O historii nie dla idiotów* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2024), 380.

⁴⁹ Tamże, 380-381.

⁵⁰ Tamże, 381.

państwa”⁵¹. Aby nie doszło do podporządkowania Polski należy, dotąd dopóki można pielęgnować instytucje narodowe, które „kształtują geniusz, charakter, zamiłowania i obyczaje narodu, czynią go samym sobą, a nie innym narodem, wpajają mu płomienną miłość ojczyzny, ugruntowaną na przyzwyczajeniach, których nie podobna wykorzenić”⁵².

Z badań przeprowadzonych w mienionym roku przez Instytut Psychologii PAN, w których przede wszystkim uczestniczyli etniczni Polacy w wieku od 18 do 96 lat, dotyczących "Polskości w XXI wieku. Rodzajów identyfikacji narodowej, ich podłoża i konsekwencji"⁵³, wynika że 20% spośród badanych Polaków będących raczej ateistami „otwartymi na Europę”, ale nie wykreślających polskość ze swej tożsamości, chcą ją tylko zmieniać zgodnie z tzw. modelem europejskim. Druga grupa – 38% respondentów to bardziej „twardzi” i bardziej „łagodni” konserwatyści. Kolejna grupa – 14% tj. 5 milionów Polaków - to grupa „wstydzących się polskości”, uważająca, że polskość to „nienormalność”, według nich polskość oznacza „gorszość”. Jest to grupa stosunkowo dobrze wykształcona, ale odrzucająca całkowicie potrzebę znajomości polskiej kultury i polskiej historii. Prawie jedna trzecia Polaków (28%), jak określa badanie to tzw. „wycofani pesymiści”. Są to osoby, które „żyją problemami życia codziennego”, jeżeli biorą udział w głosowaniach to tylko po to, aby wyrazić swój głos protestu przeciwko aktualnej władzy⁵⁴. Z badań tych więc wynika, że należy przypominać „znaczenie polskiej tradycji w Europie, przypominać że nie byłoby bez niej bardzo wielu wartościowych elementów w kulturze europejskiej, nie byłoby tego wszystkiego bez Polski, bez tego, co Polska przez tysiąc lat stworzyła i dała Europie”⁵⁵. Warto przypomnieć, że Polska, w odróżnieniu od krajów Europy Zachodniej była krajem, który obdarował Europę - afirmacją wolności sumienia. Polska nie podbijała krajów, tymczasem ówczesna Europa była silna absolutyzmem, modelem „rządów silnej ręki”. Tę drogę, którą świadomie kroczyła Polska, dostrzegł największy humanista ówczesnych czasów Erazm z Rotterdamu, który twierdził, że „Nasza historia była historią szacunku dla innych narodów i ludów”⁵⁶. Polska więc nie ma czego się wstydzić, i słusznie zauważa Krystyna Czuba, że to Polska ukazała

⁵¹ Tamże, 380-381.

⁵² Za: Nowak, O historii, 381.

⁵³ Raport "Polskość w XXI wieku. Rodzaje identyfikacji narodowej, ich podłoża i konsekwencje", został sporządzony w ramach projektu konkursowego Nauka dla Społeczeństwa Ministerstwa Edukacji i Nauki. <https://psychopol.psych.pan.pl/pl/projekty/nauka-dla-spoleczenstwa-mein>; dostęp: 7.01.2025.

⁵⁴ Za: Nowak, Patriotyzm, 107-109.

⁵⁵ Tamże, s.110.

⁵⁶ Krystyna Czuba, „Wkład Polski w dziedzictwo europejskie”, Tygodnik Katolicki Niedziela 17 (2018): 20-21.

Europie szczególne „umiłowanie wolności: to rozumienie i umiłowanie wolności każe Polakom walczyć o wolność na wszystkich frontach świata”⁵⁷. Spektakularnym darem Polski dla Europy była m.in. w 1920 roku obrona Europy przed bolszewickim komunizmem. Natomiast w końcu XX wieku „Solidarność” przyniosła narodom wolność, prawdę o człowieku i „ewangelię pracy”, która była dorobkiem benedyktyńskiego myślenia: „Ora et labora” – Módl się i pracuj⁵⁸.

- Doszło wówczas do upadku muru berlińskiego, który od 13 sierpnia 1961 do 9 listopada 1989 oddzielał Berlin Zachodni od Berlina Wschodniego i był symbolem podziału Europy i świata na dwa wrogie systemy.

Konieczność uświadamiania Polaków o tym, że nie ma powodów, aby wstydzić się Polski w Europie⁵⁹ ma kluczowe znaczenie dla budowania identyfikacji z polskością i poczucia znaczenia polskiej tradycji w Europie, która przyczynia się do wzmocnienia polskości nie tylko w kraju, ale także w życiu diasporalnym. W zachowaniach Polaków zauważa się silne oddziaływania, które wpisują się w paradygmat globalnej społeczności obywatelskiej. Trudno określić - w jakim stopniu procesy globalizacyjne zmieniają *tożsamość polonijną*, ale Andrzej Chodubski stwierdził, że „charakterystyczne staje się odchodzenie od identyfikacji z polskością na rzecz dominujących trendów przemian demograficznych w danych krajach osiedlenia”⁶⁰. Dostrzega też, że są dążenia do zachowania swej odrębności narodowej i etnicznej jako znaku dywersyfikacji życia kulturowo-cywilizacyjnego”⁶¹. W kontekście nasilającej się integracji europejskiej, tożsamość Polaków w diasporze definiowana jest w różnych kategoriach, a zwłaszcza jako: a) typowo polonijna, b) polska zmierzająca do identyfikacji dwukierunkowej, c) kraju osiedlenia, d) dwukierunkowa, e) synkretyczna⁶². Wymienione kategorie są dość płynne, nie sposób jednoznacznie określić kryteria, które precyzowałyby tożsamość narodową. Z tego powodu poczucie przynależności do określonej społeczności ma charakter subiektywny, ponieważ coraz częściej przywiązuje się wagę nie tylko do zewnętrznych oznak przynależności narodowej, ale także do odczuć wewnętrznych⁶³. Jak wskazują najnowsze badania, korzenie indywidualnego patriotyzmu są złożone. Znaczenie ma tu szereg czynników związanych ze

⁵⁷ Tamże, 20-21.

⁵⁸ Tamże, 20-21.

⁵⁹ Nowak, Patriotyzm, 110.

⁶⁰ Andrzej Chodubski, „Polacy we współczesnym życiu diasporalnym”, *Polityka i Społeczeństwo* 1/12 (2014): 7.

⁶¹ Tamże, 7.

⁶² Tamże, 7-8.

⁶³ „Gorzki to chleb jest polskość?” Raport na temat patriotyzmu i zainteresowania historią w Polsce, Instytut Psychologii PAN, część II. Mówisz po polsku, (Nauka dla Społeczeństwa /529303/2021/2022), https://psychopol.psych.pan.pl/images/Raporty/Raport_polskosc.pdf, dostęp: 12.01.2024.

środowiskiem szkolnym i domowym, a także kontekstem historycznym, niebagatelne znaczenie mają też indywidualne cechy, wartości i dotychczasowe doświadczenia danej osoby⁶⁴. W zależności od nich osoby są mniej lub bardziej podatne na wpływ różnych doświadczeń, poszukują ich lub unikają. Ma to również wpływ na dalszy transfer doświadczeń i wartości związanych z patriotyzmem.

2. Diaspora polska na Litwie i jej patriotyzm

Sytuacja polskiej diaspory na Litwie

Społeczność Polaków jest najbardziej aktywną mniejszością na Litwie i „jedną z najlepiej zorganizowanych w ramach Polonii na świecie”⁶⁵. Dla Polaków na Litwie niezmiernie ważna jest możliwość pielęgnowania tradycji narodowych, języka polskiego i używania go w życiu codziennym, ponieważ uznają to za podstawowe wyznaczniki ich tożsamości narodowej. Ale dbając o swoje polskie tradycje i obyczaje, jak stwierdził Artur Ludkowski, doradca premier Litwy, są też „lojalnymi obywatelami Litwy, a jednocześnie mieszkańcami tego kraju i zależy nam na jego dobrobycie”⁶⁶. Mimo że ich historia i indywidualne doświadczenie jest bolesne, o czym przypomniał w Polskim Radiu 24 sygnatariusz Aktu Odrodzenia Niepodległości Litwy Czesław Okińczyc. Odnosząc się do zmiany granic państwowych po II wojnie światowej stwierdził, że społeczność polska na Litwie nie lubi być nazywana Polonią, ponieważ „my akurat nie wyjeżdżaliśmy od siebie”⁶⁷.

Warto przypomnieć, że znamiennym przykładem patriotyzmu „bezpośredniego”, którego cechami konstytutywnymi są: integracja społeczna, pluralizm społeczny „kompromis społeczny i dialog społeczny jest Jerzy Giedroyc. Twórca paryskiej „Kultury” jako „spadkobierca” tradycji Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁶⁸ odrzucał etniczny nacjonalizm,

⁶⁴ Czy i jak identyfikujemy się dziś z Polską? RAPORT SEGMENTACYJNY, Laboratorium Poznania Politycznego Instytut Psychologii PAN, Warszawa 2023, s. 72, 75
https://psychopol.psych.pan.pl/images/Raporty/LaboratoriumPoznaniaPolitycznegoIPPAN_RaportSegmentacyjny_NdS.pdf

⁶⁵ Aleksandra Kuczyńska-Zonik, Katarzyna Szwed, *Prawa mniejszości narodowych na Litwie* (Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2020), 11.

⁶⁶ Wilno TVP, Polacy mieszkający na Litwie biorą aktywny udział w życiu społecznym i politycznym, 02.05.2024, <https://wilno.tvp.pl/77319865/polacy-mieszkajacy-na-litwie-biora-aktywny-udzial-w-zyciu-spoecznym-i-politycznym-tego-kraju>, dostęp: 11.01.2024.

⁶⁷ Tamże. 4.

⁶⁸ Jerzy Giedroyc mówił o sobie, że „jest Polakiem drugiego piętra”, to znaczy, „w sensie dosłownym, spadkobiercą tradycji Rzeczypospolitej Obojga Narodów świadomym współczesnej roli Polski w Europie Wschodniej (E. Berberysz, *Książę z Maisons-Laffitte*, Gdańsk 1995, s. 55, cyt. za: Iwona Hofman, „Litewskie

traktując to jako swój patriotyczny obowiązek. Giedroyc czuł się odpowiedzialny za los nie tylko swojego narodu, ale i całej Europy. Miał świadomość niebezpieczeństw wynikających z nacjonalistycznych ideologii ograniczających tożsamość człowieka do jednego, wyznaczonego przez polityków wymiaru. Dostrzegał też, że polska racja stanu wymaga przestrzegania w kontaktach z organizacjami polskimi na Wschodzie zasady „podwójnej lojalności”. Podzielał przekonanie, że Polacy mają wszelkie prawo czuć się związani emocjonalnie z Macierzą, zachowywać język, religię i obyczaj, lecz winni także czuć się lojalnymi obywatelami państwa, w którym mieszkają.

Jak wynika z danych Powszechnego Spisu Ludności i Mieszkań przeprowadzonego przez Departament Statystyki 1 stycznia 2021 roku Polacy nadal stanowią największą mniejszość narodową na Litwie, najwięcej osób mieszka w Wilnie i okręgu wileńskim⁶⁹. Procentowo w ciągu 10 lat liczba Polaków zmniejszyła się o 0,1 punktu procentowego, z 6,6 % w 2011 r. do 6,5% w roku 2021. W liczbach oznacza to około 20 tys. osób mniej. Według statystyk oficjalnych społeczność polska liczy 183 421 osoby. W zasadzie już w pierwszym okresie funkcjonowania państwa litewskiego nastąpił spadek liczby Polaków. W 1989 roku gdy sporządzono ostatni spis mieszkańców ZSRS, na Litwie mieszkało 258 tys. osób narodowości polskiej. Zaś w 2001 roku, wówczas gdy przeprowadzono pierwszy spis ludności w niepodległej Litwie, liczba Polaków spadła do 234 tys. W ciągu kolejnych 10 lat liczba Polaków na Litwie zmniejszyła się do nieco ponad 200 tys. osób. Większość z nich – 74% deklarowała swoją przynależność do Kościoła katolickiego⁷⁰.

Zdaniem Waldemara Urbana na Litwie Polaków jest co najmniej o 20 tys. więcej niż podaje Departament Statystyki. Z danych Społecznego Spisu Ludności Polskiej na Wileńszczyźnie, przeprowadzonego przez Związek Polaków na Litwie wynika, że: w gminach od 3 do 29% Polaków jest więcej niż podaje oficjalna statystyka. Różnica ta według Zarządu Głównego Polaków na Litwie jest spowodowana tym, że przeprowadzony przez Departament Statystyki powszechny spis ludności w 2021 roku został oparty „nie na danych zgromadzonych przez rachmistrzów po bezpośrednim kontakcie z mieszkańcami, tylko na podstawie informacji

wątki w życiu i programie Jerzego Giedroycia”. *Polityka i Społeczeństwo* 1 (2004): 167. Podobny sąd wyraził Jan Nowak-Jeziorański w słowach: „Odszedł ostatni obywatel Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Polak i Litwin w mickiewiczowskim tego słowa znaczeniu”. „Xiążę Redaktorów. Wspominają go”. *Gazeta Wyborcza* 2000, nr 217.3518, s. 11. cyt. za: Hofman, „Litewskie, 167.

⁶⁹ Antoni Radczenko, „Spis ludności: Polacy pozostają największą mniejszością narodową w kraju”. *Kurier Wileński*, 27.01.2022 <https://kurierwilenski.lt/2022/01/27/spis-ludnosci-polacy-pozostaja-najwieksza-mniejszoscia-narodowa-w-kraju/>, dostęp: 8.11.2024 r.

⁷⁰ Tamże.

pobranych z różnego rodzaju rejestrów urzędowych”⁷¹. Według polskiej mniejszości narodowej to zaniżanie danych statystycznych może ograniczać polskie inicjatywy społeczne, co potwierdzają komentarze użytkowników zamieszczone na portalu L24.lt. Na przykład z komentarza z Wilna z dnia 17 maja 2022 (godzina 16:02) wynika, że:

„Na Litwie około 2% mieszkańców nie wskazało w urzędowych rejestrach swojej narodowości czyli jest to około 60 tys. osób. Jest to bardzo wiele na skalę naszego niewielkiego państwa. Bardzo prawdopodobne, że w tej liczbie jest wielu Polaków. Tak pokazuje spis ZPL-u (przyp. E.K.- Związek Polaków na Litwie), według którego jest nas więcej niż w oficjalnych danych. A ma to przecież znaczenie praktyczne, bo może wpływać na kształtowanie prawa, na przykład w sprawach szkolnictwa”⁷².

Również z drugiego komentarza zamieszczonego w dniu 17 maja 2022 roku (o godzinie 14:01) użytkownik stwierdził, że inicjatywa ZPL „Bardzo potrzebna (...). Bo od liczebności Polaków uzależnione są możliwości pielęgnowania tożsamości, kultury i szkolnictwa w języku ojczystym”⁷³.

Polacy na Litwie są ludnością autochtoniczną. Żyją tam od wieków. Ludność słowiańska (polska) pojawiła się na Litwie na długo przed unią polsko-litewską w Krewie z 1385 r. Byli to głównie „brańcy” z Mazowsza, uprowadzani podczas łupieżczych wypraw Litwinów⁷⁴. Najliczniejsza grupa Polaków – autochtonów zamieszkujących na Litwie, mieszka w dwóch jej regionach: wileńskim i solecznickim⁷⁵. Według danych spisu powszechnego z 2001 roku, wynika że w samym Wilnie liczba Polaków oscyluje w granicach 100 tys., czyli około 20% mieszkańców miasta. W rejonie wileńskim Polacy stanowią 61% mieszkańców, a w solecznickim około 80%, poza tym silna mniejszość polska zwarcie zamieszkuje fragmenty rejonów trockiego i święciańskiego (jego południową część) oraz zachodnią część rejonu szyrwinckiego⁷⁶.

Nieoficjalne szacunki polskie wskazują na to, że może ich być więcej – ok. 300.000 osób⁷⁷.

⁷¹ Litwa 24, <https://l24.lt/pl/spoleczenstwo/item/374782-o-wynikach-spoiecznego-spisu-ludnosci-polskiej-na-wilenszczyzynie>, dostęp: 9.11.2024.

⁷² Tamże.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ Michał Wołłejko, „Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie a relacje polsko-litewskie”. Bezpieczeństwo Narodowe 17 (2011): 99.

⁷⁵ Tomasz Głowiński, „Polonia i Polacy poza granicami kraju, 30 lat dla Polonii Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” 1990-2020, Dom Polonii w Pułtusku. 18-19 września 2021. http://wspolnotapolska.org.pl/30lat/polonia_i_polacy.php, dostęp: 2.11.2024.

⁷⁶ Wołłejko, „Sytuacja, 99-100.

⁷⁷ Głowiński, „Polonia,

Mimo trwających niemal pół wieku sowietyzacji i represji diaspory polskiej na Wileńszczyźnie udało się zachować tożsamość narodową, język ojczysty i wiarę. Warto przypomnieć za Michałem Wołlejko, że „społeczność polska charakteryzuje się po dziś dzień głęboką i żarliwą religijnością, której nie zdołały złamać ani represje w czasach sowieckich, ani rugowanie języka polskiego z liturgii. Stanowi to swego rodzaju ewenement w mocno zateizowanej przestrzeni postsowieckiej”⁷⁸.

Dodatkowo władze Republiki Litewskiej „od lat nie wypełniają większości postanowień polsko-litewskiego”⁷⁹ Traktatu pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską podpisanego 26 kwietnia 1994 roku w Wilnie o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy wobec mniejszości polskiej zamieszkującej to państwo. Obie strony - kierując się celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych, Aktu końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Paryskiej Karty Nowej Europy oraz dokumentów wielostronnej współpracy ogólnoeuropejskiej, zadeklarowały co następuję:

„- doceniając znaczenie stosunków polsko-litewskich dla całokształtu współpracy w Europie Środkowej, regionie bałtyckim i na całym kontynencie europejskim oraz deklarując wolę współdziałania na płaszczyźnie dwustronnej, jak i w ramach organizacji i instytucji międzynarodowych, jak również w celu rozwoju wszechstronnej współpracy w regionie bałtyckim,

- pomne złożoności historii naszych narodów oraz wielowiekowej bliskości Polaków i Litwinów, biorąc pod uwagę możliwości odmiennego rozumienia wspólnej historii przez oba narody,
- podkreślając, że świadomość dobrych i złych kart z historii naszych państw ma służyć utrwalaniu wzajemnego zrozumienia pomiędzy narodami polskim i litewskim w jednoczącej się demokratycznej Europie”⁸⁰.

Ponadto układające się strony miały kształtować swoje stosunki

„w duchu wzajemnego szacunku, zaufania, równouprawnienia i dobrosąsiedztwa, opierając się na prymacie prawa międzynarodowego, a szczególnie na zasadach poszanowania suwerenności, nienaruszalności granic, zakazu agresji zbrojnej, integralności terytorialnej, nieingerencji w sprawy wewnętrzne oraz przestrzegania praw człowieka i podstawowych swobód” (art. 1)⁸¹.

Dodatkowo w art. 14 postanowiono, że:

„osoby wymienione w artykule 13 ustęp 2 mają w szczególności prawo do: [...] używania swych imion i nazwisk w brzmieniu języka mniejszości narodowej; szczegółowe regulacje dotyczące pisowni imion i nazwisk zostaną określone w odrębnej umowie”⁸².

⁷⁸ Wołlejko, „Sytuacja, 101.

⁷⁹ Tamże, 99.

⁸⁰ Litwa-Polska. Traktat o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy. Wilno. 1994.04.26, Dz.U. z 1995 r. Nr 15, poz. 71.

⁸¹ Tamże.

⁸² Tamże.

Niestety jak dotąd nie doszło jednak do zawarcia wspomnianej umowy. Ostatnia ustawa o mniejszościach narodowych, przyjęta jeszcze w 1989 roku, a zatem wówczas gdy Litwa była jeszcze republiką radziecką, przestała obowiązywać 1 stycznia 2010 roku. Z tego powodu jeszcze w 2011 roku Komisarz Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) Knut Vollebaek zauważył, że w kwestii mniejszości narodowych w litewskim ustawodawstwie istnieje luka prawna (brak ustawy o mniejszościach) i ogólnie nie dzieje się najlepiej. Zapowiedział więc, że przyśle na ten temat odpowiednie rekomendacje. W tym czasie także Dalia Grybauskaitė prezydent Litwy w latach 2009–2019, będąca pierwszą kobietą na tym stanowisku, stwierdziła że „Naszym zadaniem jest pomóc wam zachować swą kulturę i zapewnić warunki do pobierania nauki w ojczystym języku”⁸³. Niestety w kolejnych latach, mimo wydłużania ważności ustawy przyjętej kilka dekad temu i składanych deklaracji dotyczących mniejszości narodowych dotąd ustawa regulująca prawa i obowiązki mniejszości narodowych nie została podpisana⁸⁴. Tym niemniej taki akt prawny jest niezbędny, zwłaszcza że prawa człowieka i dbanie o ochronę mniejszości narodowych i etnicznych to cecha prawdziwego państwa demokratycznego. Póki co niezależnie od pochodzenia narodowego imiona i nazwiska obywateli Litwy podlegają zlituanizowaniu i są zapisywane z użyciem znaków diakrytycznych alfabetu litewskiego. Jest to jedna z niezłatwionych spraw związana z realizacją traktatu między Polską a Litwą, mimo że w styczniu 2022 roku doszło do przyjęcia ustawy o pisowni imienia i nazwiska w dokumentach. Jednakże po wejściu w życie ustawy w maju 2022 roku Polacy na Litwie skorzystać mogą jedynie z litery „w”. Bo ci, którzy w rodowym nazwisku mają „ć”, „ł”, „ń”, „ó”, „ś”, „ż”, „ź”, „dź”, „dż” „zostali za burtą”. A zatem jest to połowiczne rozwiązanie od lat podejmowanego problemu, ponieważ osoby, które w imieniu czy nazwisku mają polskie znaki diakrytyczne, „nadal nie mogą korzystać z pełni praw do własnej tożsamości”.

⁸³ Lucyna Dowdo, „Litewski patriotyzm - polski radykalizm”. Magazyn Wileński 28.11.2011, <https://wilnoteka.lt/artykul/litewski-patriotyzm-polski-radykalizm>, dostęp 26.10.2024

⁸⁴ 7 listopada 2024 roku litewski Sejm przegłosował ustawę o mniejszościach narodowych, która była długo oczekiwana mniejszości narodowe, jak i organizacje chroniące prawa człowieka, takie jak Europejska Fundacja Praw Człowieka (EFHR). Według posłanki Rity Tamašuniene: „ustawa ta ma wymiar bardziej symboliczny niż praktyczny”, nie rozwiązuje ona najistotniejszych problemów mniejszości narodowych, m.in. dotyczących edukacji i systemu ochrony języka. Budzi też niepokój, ponieważ jest zbyt ogólna i istnieje ryzyko, że przyszłe przepisy wykonawcze, takie jak uchwały rządowe, mogą niekorzystnie wpłynąć na mniejszości. Mimo to Ustawa została przekazana do podpisu prezydentowi i miała wejść w życie 1 stycznia 2025 roku. EFHR 2024/11/08 <https://www.efhr.eu/2024/11/08/ustawa-o-mniejszosciach-narodowych-na-litwie-przyjeta-symboliczny-krok-bez-kompleksowych-rozwiazan-i-gwarancji-praw/>, dostęp: 7.02.2025.

Litewskie stanowisko wobec nieuznania oryginalnej pisowni obcych imion i nazwisk wynika z konstytucyjnej doktryny ochrony języka litewskiego. Eksponuje się też fakt, że zgodnie z orzeczeniem z 21 października 1999 r. litewskiego Sądu Konstytucyjnego język państwowy pełni szereg istotnych funkcji⁸⁵. Przyjęte zapisy powodują, że pisownia obcych imion i nazwisk „odbiega od oryginału i ostatecznie prowadzi do zniekształcenia tożsamości jednostki”⁸⁶.

Poza tym Konstytucja Republiki Litewskiej wyklucza (w większości wypadków) możliwość posiadania podwójnego obywatelstwa, co oznacza, że przyjęcie obywatelstwa innego państwa automatycznie wyklucza możliwość posiadania obywatelstwa Litwy (art. 12, 14)⁸⁷. Równocześnie w konstytucji znajduje się zapis, że zasady nabywania i utraty obywatelstwa określa ustawa o prawie obywatelskim. W 1989 roku Litwa, w odróżnieniu od innych republik bałtyckich, w ustawie o obywatelstwie, pozwoliła zameldowanym na Litwie osobom na otrzymanie obywatelstwa po złożeniu wniosku o obywatelstwo bez względu na ich narodowość, długość czasu przebywania na Litwie oraz znajomość języka państwowego. Jednak w kolejnych latach doszło do zaostrzenia przepisów. W 1991 roku obostrzenia ustawy o obywatelstwie dotyczyły konieczności udokumentowania przebywania na terytorium Litwy przez okres przynajmniej dziesięciu lat, stałego zatrudnienia (lub stałego źródła dochodu) oraz znajomości języka litewskiego i konstytucji (poświadczane odpowiednim egzaminem). Przyjęta w 2002 roku ustawa o obywatelstwie (tekst znowelizowany w 2008 r.) przyznawała obywatelstwo Litwy: 1) osobom, które posiadały obywatelstwo Litwy przed 15 czerwca 1940 roku, ich dzieciom i wnukom, 2) osobom przebywającym stale na terytorium Litwy w okresie od 9 stycznia 1919 roku do 15 czerwca 1940 r., ich dzieciom i wnukom, 3) osobom pochodzenia litewskiego, 4) osobom, które otrzymały obywatelstwo litewskie przed 4 listopada 1991 roku (na mocy ustawy z 1989 r.) oraz innym osobom, którym przyznano obywatelstwo zgodnie z ustawą o obywatelstwie z 1991 roku⁸⁸. Co jak słusznie zauważa Aleksandra Kuczyńska-Zonik

⁸⁵ Aleksandra Kuczyńska-Zonik, Katarzyna Szwed, *Prawa mniejszości narodowych na Litwie* (Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości 2020), 15.

⁸⁶ Tamże, 15.

⁸⁷ Konstytucja Republiki Litewskiej przyjęta w referendum przeprowadzonym w dniu 25 października 1992 r. Tłumaczenie: Henryk Wisner, podstawę tłumaczenia stanowił tekst w języku litewskim Lietuvos Respublikos Konstitucija: Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. Referendumą wydany w 1993 r. przez Lietuvos Respublikos Seimo Leidyklą. Niniejszy przekład uwzględnia zmiany wprowadzone w latach 1996–2006, zamieszczone na stronie internetowej parlamentu litewskiego <www.lrs.lt>. Ostatnia zmiana z dnia 25 kwietnia 2006 r.

⁸⁸ Aleksandra Kuczyńska-Zonik, „Dyskurs narodowościowy na Litwie w kontekście współczesnych wyzwań”, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* vol.14, z.5 (2016): 285-286.

„Oznaczało to ograniczenie możliwości przyjęcia obywatelstwa przez osoby, które nie posiadają litewskich korzeni”⁸⁹.

W dniu 28 listopada 2015 roku weszła w życie znowelizowana ustawa o obywatelstwie, która umożliwiła posiadanie podwójnego obywatelstwa osobom, które nabyły obywatelstwo Litwy przez urodzenie. Podwójne obywatelstwo może więc posiadać osoba, która była obywatelem Litwy przed 15 czerwca 1940 r. (agresja ZSRR na Litwę) i przed 11 marca 1990 roku (deklaracja niepodległości), została deportowana lub opuściła okupowaną Republikę Litewską (ze względów politycznych, społecznych lub pochodzenia), a następnie nabyła obywatelstwo innego państwa (wyjątek dotyczy również jej potomków). Ponadto jest ono dozwolone w sytuacji zawarcia małżeństwa bądź nabycia podwójnego obywatelstwa z chwilą urodzenia, adopcji, uchodźstwa czy za zasługi⁹⁰.

Te restrykcyjne zasady wynikają z przekonania, że mniejszość rosyjska, ale też polska, może ubiegać się o obywatelstwo krajów ojczystych, co z punktu widzenia „wielu litewskich polityków wiązało się co najmniej z niełojalnością wobec państwa litewskiego”⁹¹.

Z tego powodu zdecydowana większość osób należących do mniejszości narodowych na Litwie posiada obywatelstwo litewskie. Obywatelstwo ukraińskie i białoruskie deklaruje odpowiednio 0,9% i 0,6% mieszkańców Litwy. Najniższy odsetek charakteryzuje mniejszość polską: jedynie 0,03% populacji posiada obywatelstwo polskie⁹². W rezultacie wciąż toczy się dyskusja na temat liberalizacji przepisów dotyczących mniejszości narodowych i nowelizacji art. 12 Konstytucji. W kwestii podwójnego obywatelstwa ludność Litwy wypowiadała się w referendum. Od kilku lat poparcie litewskiej społeczności dla podwójnego obywatelstwa utrzymuje się na wysokim poziomie. Według badania opinii publicznej w 2023 roku 76% mieszkańców Litwy popierało zmiany (Spinter tyrimai, grudzień 2023), ale wskutek rygorystycznej podstawy prawnej nie udało się uzyskać wystarczającej liczby głosów. Również referendum przeprowadzone 12 maja 2024 roku nie doprowadziło do nowelizacji przepisów konstytucyjnych w zakresie podwójnego obywatelstwa. W referendum wzięło udział 58,83% uprawnionych do głosowania, z których 74,25% opowiedziało się za możliwością zachowania obywatelstwa Litwy w przypadku nabycia obywatelstwa innego państwa. Było to jednak za

⁸⁹ Tamże, 286.

⁹⁰ Instytut Europy Środkowej, Referendum w sprawie podwójnego obywatelstwa na Litwie, <https://ies.lublin.pl/komentarze/referendum-w-sprawie-podwojnego-obywatelstwa-na-litwie/>, dostęp 20.01.2025; Kuczyńska-Zonik, „Dyskurs, 286.

⁹¹ Kuczyńska-Zonik, Katarzyna Szwed, Prawa, 13-14.

⁹² Tamże, 13-14.

mało, by doszło do zmiany przepisów w tym zakresie⁹³. Politolog Vytis Jurkonis zwrócił uwagę, że zgodnie z obowiązującymi kryteriami za zmianą 12 artykułu Konstytucji opowiedzieć się powinno ponad połowa uprawnionych do głosowania obywateli, czyli 1,2 mln osób⁹⁴. W efekcie przepisy dotyczące ochrony mniejszości narodowych i etnicznych na Litwie nadal wymagają zmiany. Polityczny charakter organizacji takich jak Rada Europy i OBWE – działających w oparciu o tzw. *soft law* – sprawia, że nie posiadają one wystarczających instrumentów sankcyjnych wobec państw nieprzestrzegających praw mniejszości. Dlatego to ustawy krajowe stanowią praktyczny wymiar realizacji zobowiązań państw wobec własnych społeczności mniejszościowych, bowiem dają większą szansę na zachowanie tożsamości i rozwój kulturowy mniejszości⁹⁵.

Polacy na Litwie, mimo ograniczeń konstytucyjnych, to bardzo aktywna dwustutysięczna społeczność, która wykazuje zdecydowaną aktywność społeczną, kulturalną i polityczną. Dysponuje siecią szkół i przedszkoli, mimo że od zawarcia traktatu dwustronnego w 1994 roku boryka się z pogłębiającymi się dysproporcjami w finansowaniu szkolnictwa litewsko- i polskojęzycznego, wprowadzeniem niekorzystnych dla młodzieży polskich szkół zmian w odniesieniu do egzaminu maturalnego⁹⁶. Według danych za 2007 r. na Litwie działają 123 polskie szkoły ogólnokształcące (wśród nich są cztery gimnazja z klasami 1–12, 2 gimnazja z klasami 9–12, 34 szkoły średnie (klasy 1–12), 44 szkoły podstawowe – klasy od 1 do 10, 37 szkół początkowych (klasy 1–4), działających samodzielnie bądź jako filie szkół podstawowych lub średnich) oraz 2 domy dziecka. Naukę w tych placówkach pobiera około 18 tys. uczniów⁹⁷.

Polacy mieszkający na Litwie mają do dyspozycji własne środki masowego przekazu. W Wilnie nadaje całodobowa polska rozgłośnia, Radio „Znad Wilii”, gdzie transmitowane są też programy Polskiego Radia. Od kilku lat można też odbierać naziemnie kilka programów Telewizji Polskiej, w tym kanał dedykowany dla Polaków na Litwie, czyli TVP Wilno. Wydawany jest też dziennik „Kurier Wileński”.

⁹³ Instytut Europy Środkowej, Referendum w sprawie podwójnego obywatelstwa..., dz. cyt.

⁹⁴ Litwa w weekend zdecyduje o podwójnym obywatelstwie, 10.05.2024, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Litwa-w-weekend-zdecyduje-o-podwojnym-obywatelstwie-8743433.html>

⁹⁵ Instytut Europy Środkowej, Ochrona mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w świetle regulacji międzynarodowych, <https://ies.lublin.pl/komentarze/ochrona-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-polsce-w-swietle-regulacji-miedzynarodowych/>, dostęp 20.01.2025.

⁹⁶ Rządowy program współpracy z Polonią i Polakami za granicą w latach 2015–2020 [online], *Ministerstwo Spraw Zagranicznych*, 2015, s. 12–14 [dostęp: 2019-03-27]

⁹⁷ Wołłejko, Sytuacja, 100.

Polacy posiadają własne organizacje społeczne, polityczne⁹⁸, naukowe i kulturalne (m.in. Związek Polaków na Litwie, Dom Kultury Polskiej w Wilnie, Polski Klub Dyskusyjny, Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy), ma własne media (Radio znad Wilii, Kurier Wileński) i reprezentację polityczną (Akcja Wyborcza Polaków na Litwie)⁹⁹. Na Wileńszczyźnie działają liczne zespoły pieśni i tańca oraz grupy teatralne. Większość wydarzeń odbywa się w placówkach takich jak: Dom Kultury Polskiej w Wilnie lub Centrum Kultury w Solecznikach. Społeczność polska na Litwie czci Dzień Polonii i Polaków za Granicą, ulicami Wilna tradycyjnie przechodzi duża Parada Polskości¹⁰⁰.

Patriotyzm polskiej diaspory - *bipatriotyzm*

Istnienie instytucji oświatowych i kulturalnych oraz organizacji zrzeszającej społeczność polską na Wileńszczyźnie świadczy o „swoistym wybuchu patriotyzmu”. Po raz pierwszy takie stanowisko wyraził działacz polskiej mniejszości narodowej na Litwie Jarosław Narkiewicz na zjeździe pierwszej oficjalnej organizacji samopomocowej Polaków na Litwie w 1989 roku, wówczas gdy doszło do powołania Związku Polaków na Litwie (ZPL)¹⁰¹. Charakterystycznym przejawem patriotyzmu jest przedkładanie celów ważnych dla ojczyzny nad osobiste, umiłowanie ojczyzny jako miejsca swojego pochodzenia, budowanie więzi społecznych, wspólnoty kulturowej oraz solidarności z własnym narodem i społecznością. Zaś w budowaniu postawy patriotycznej istotna jest ciekawość historii swojego narodu i wynikającej z niej kultury, świadomość cech, a nawet kompleksów ogólnonarodowych. Stąd też Polacy na Litwie niezależnie od pokolenia, statusu społecznego i zawodowego, definiują patriotyzm jako stan ducha, duma z narodu i miłość do ojczyzny. Posłanka Akcji Wyborczej Polaków na Litwie (AWPL) Wanda Krawczonok, 9 marca 2016 roku, w 26 rocznicę uroczystych obchodów Odzyskania Niepodległości Litwy powiedziała, że:

„patriotyzm dla niej to przede wszystkim szacunek do ojczyzny. (...) to stan ducha. Duma za swój naród, ojczyznę. Prawdziwy patriota dzisiaj to dobry uczeń, dobry pracownik, dobry sąsiad, a więc

⁹⁸ Wilno TVP, Polacy mieszkający na Litwie biorą aktywny udział w życiu społecznym i politycznym, 02.05.2024, <https://wilno.tvp.pl/77319865/polacy-mieszkajacy-na-litwie-biora-aktywny-udzial-w-zyciu-spoecznym-i-politycznym-tego-kraju>, dostęp: 11.01.2024.

⁹⁹ Kuczyńska-Zonik, „Dyskurs, 284.

¹⁰⁰ Wilno TVP, dostęp: 11.01.2024.

¹⁰¹ Na I Zjeździe Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Polaków na Litwie (SSKPL) został przekształcony 15-16 kwietnia 1989 w Związek Polaków na Litwie (ZPL). ZPL broni praw mniejszości polskiej, prowadzi działalność oświatową i kulturalną, wspiera polskie inicjatywy gospodarcze, uczestniczy w wyborach parlamentarnych i samorządowych. Barbara Jundo-Kaliszewska, Zakładnicy historii. Mniejszość polska w postradzieckiej Litwie, (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2019), 127.
<https://press.uni.lodz.pl/index.php/wul/catalog/view/648/3033/1549>

człowiek, który dba o innych ludzi. To człowiek, który nie żyje tylko dla siebie. Patriotyzm jest to okazywanie szacunku dla historii swojego kraju”¹⁰².

W podobnym duchu wypowiadał się Rimvydas Valatka - sygnatariusz Aktu Niepodległości i redaktor naczelny tygodnika „Veidas”. Jego zdaniem patriotyzm to przede wszystkim miłość do ojczyzny i „niczym nie różni się od patriotyzmu przed 50, 100 latami. Patriota wcale nie musi wszystkim mówić, że nim jest. To należy udowodnić uczynkami. Miłość do ojczyzny to przede wszystkim odpowiedzialność w polityce, dbałość o język ojczysty w mowie i piśmie. Patriotą należy być na co dzień. Bo albo kocha się ojczyznę, albo nie”¹⁰³. Natomiast ten, „kto nie ma w sobie patriotyzmu, jest sierotą. Patriotyzm nie jest na pokaz, trzeba go mieć w sercu. To miłość do swego kraju, narodu. Ten, kto pracuje dla dobra ojczyzny, a nie dla dobra swojego, jest prawdziwym patriotą. Patriota to człowiek kochający swoją ojczyznę i naród, gotów do poświęceń dla ich dobra”¹⁰⁴.

Uczennica 2 klasy gimnazjum rozumie patriotyzm jako wiedzę z historii swojego kraju i dodaje, że: „Co znaczy patriotyzm, tłumaczyła nam nasza pani podczas państwowych świąt. Wiem, że wtedy trzeba wywieszać flagę państwową, że musimy szanować język ojczysty, polski, ale też litewski”¹⁰⁵. Również według Anny Oleszkiewicz, dyrektor szkoły-przedszkola w Wojdatach, która jako członkini zespołu „Landwarowian” śpiewała podczas wielu Festynów, dobrym przykładem miłości do ojczyzny jest zachowanie pamięci o naszych przodkach i celebrowanie świąt narodowych. Jej zdaniem – „Festyn, to nie tylko piękny koncert, wspólne spotkanie z rodakami. Festyn Kultury Polskiej to też pewien sprawdzian naszego patriotyzmu, ilu nas tu jest, jak dla wielu język, piosenka, tradycja naszych przodków są znaczące”¹⁰⁶. Natomiast Polka mieszkająca na Litwie, która niepodległość Polski mogła celebrować wcześniej wyłącznie poza jej granicami (na Litwie nie jest to przecież dzień wolny od pracy), wspomina, że dla niej „11 listopada był dniem, w którym śpiewano piosenki patriotyczne, wychodzono na ulicę, by celebrować miłość do ojczyzny, solidarność i wolność (...) [dodaje, że - przyp. E.K.]. - Sama od dziecka oglądałam transmisje w telewizji i ubrana w biało-

¹⁰² Honorata Adamowicz, „26 lat niepodległości Litwy: czym jest współczesny patriotyzm?”. Kurier Wileński 9 marca 2016, <https://kurierwilenski.lt/2016/03/09/26-lat-niepodleglosci-litwy-czym-jest-wspolczesny-patriotyzm/>, dostęp 26.10.2024.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ Tamże.

¹⁰⁵ Tamże.

¹⁰⁶ Alina Sobolewska, „Festyn jako sprawdzian patriotyzmu”, Kurier Wileński 6.06.2011, <https://kurierwilenski.lt/2011/06/06/festyn-jak-sprawdzian-patriotyzmu/>, dostęp 22.01.2025.

czerwony outfit zajaśniała się pierogami czy innym daniem kuchni polskiej”¹⁰⁷. Polacy z Wilna z Dniem Niepodległości styczność mają często od dziecka – już w przedszkolu mają miejsce różne patriotyczne wydarzenia związane z niepodległością (zawsze z wątkiem obowiązkowym w postaci deklamowania „My od ojców naszych wiemy, że my rodem z polskiej ziemi i choć w Polsce nie mieszkamy, to serduszko polskie mamy”). Nastolatkwie w polskich szkołach na Litwie obchodzą dzień niepodległości nie raz, a dwa – Polski i Litwy (a nawet i trzy, bo Litwa ma też przecież Dzień Odrodzenia Niepodległości)¹⁰⁸.

Osoby dorosłe, które mają świadomość, że ich (albo nasza) polskość i wileńskość żyją ponad granicami, a patriotyzm nie ogranicza się do miejsca, jak w przypadku mieszkanki Wilna, która mówi: „czuję się Polką, przez co narodowościowo i kulturowo najbliższej mi od zawsze było do Polski, a pomimo tego, że przez większość życia bliżej mi było (geograficznie) do Litwy, to sentymentalnie – zawsze do Wilna. Wilno wydaje się być swoistym pogodzeniem tych dwóch patriotyzmów – to dowód na to, że można być Polakiem z Wilna, ale kochać i Polskę, i Litwę”¹⁰⁹. Z tego powodu uważają, że ich patriotyzm „To raczej nie poligamia, a bipatriotyzm (termin wymyślony przez jedną z prowadzących „Hashtagów Tygodnia” – podcastu nadawanego przez TVP Wilno)¹¹⁰.

Ponieważ głównym ostrzem patriotyzmu polskiej mniejszości na Litwie jest język polski którym mówi się w domu, jest bardzo pielęgnowany, jako podstawowy nośnik kultury, tradycji i obyczaju. Wśród polskiej społeczności na Litwie ok. 85 posługuje się biegle językiem polskim. Należy przypomnieć, że mniejszość polska liczy ok. 235 tys. osób, co stanowi 6,74% ogółu ludności kraju. Zaś polskość na Litwie utrzymuje się wszędzie tam, gdzie jest polska szkoła. Tam, gdzie braknie polskiej szkoły, a do tego Msze św. odprawiane są wyłącznie w języku litewskim, z czasem społeczność polska asymiluje się z Litwinami i zanika. Jak podaje Artur Górski, to właśnie spotkało polską mniejszość z Kowieńszczyzny, na której przed wojną do polskości przyznawało się 10 % mieszkańców, a dziś ledwie niecałe 0,5%. To samo grozi północnej Wileńszczyźnie, gdzie na 30 gmin w 1989 r. tylko w czterech były skupiska Polaków liczące powyżej 25% mieszkańców, które wciąż się zmniejszają.

¹⁰⁷ TVP Wilno, Polska i Litwa, a ja pomiędzy nimi jak w trójkacie – o bipatriotyzmie, 11.11.2024, <https://wilno.tvp.pl/83434237/polska-i-litwa-a-ja-pomiedzy-nimi-jak-w-trojkanie-o-bipatriotyzmie>, dostęp 22.01.2025

¹⁰⁸ Tamże.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ Tamże.

Liderzy polskiej mniejszości doskonale zdają sobie sprawę, że głównym czynnikiem kształtującym świadomość narodową i postawy patriotyczne jest oświata. W 2016 roku w 120 polskich szkołach na Litwie kształci się ok. 17 tys. polskich dzieci. W tych rejonach, gdzie Polacy mają realny wpływ na samorząd, polskie szkoły funkcjonują całkiem dobrze, a liczba uczniów nie maleje. Zdaniem posła Waldemara Tomaszewskiego: „Tam, gdzie władza lokalna sprawowana jest z nominacji Akcji Wyborczej Polaków na Litwie, przez polskie środowiska, (...) tam właśnie jest parasol ochronny i oświata polska nie ma tendencji spadkowych. Co się tyczy tych terenów, gdzie władzę sprawują inne opcje i brak jest przedstawicieli Akcji Wyborczej Polaków na Litwie, tam jest tendencja spadkowa i są zamykane polskie szkoły”¹¹¹.

Zgodnie z przyjętymi założeniami polska oświata na Litwie ma trzy podstawowe cele z punktu widzenia racji stanu tamtejszych Polaków. Pierwszym celem jest nauczanie dzieci języka polskiego, który zwiększa identyfikację narodową. Drugim jest przekazanie rzetelnej wiedzy historycznej, w tym o stosunkach polsko-litewskich, czego nie gwarantują litewskie podręczniki i szkoły. Trzecim zaś celem jest edukacja na tak wysokim poziomie, aby polska młodzież wchodząc w dorosłe życie mogła konkurować z młodzieżą litewską zarówno na studiach jak i na rynku pracy. Jednakże polska oświata na Litwie spotyka się z różnymi utrudnieniami i ograniczeniami ze strony władz litewskich. W 1992 roku litewskie Ministerstwo Oświaty i Nauki nakazało wycofać ze szkół polskie podręczniki, wydane w Polsce, a używane za wcześniejszą wiedzą i zgodą władz litewskich. W 1998 roku litewskie władze oświatowe zdecydowały, że na maturze w polskich szkołach egzamin z języka polskiego nie będzie przedmiotem obowiązkowym, a jedynie przedmiotem brany pod uwagę przy ocenie w procesie rekrutacji na wyższe uczelnie¹¹².

W wyniku tego, zdaniem Artura Górskiego inny jest patriotyzm Polaków, którzy żyją w wolnej ojczyźnie, decydują o swoim losie i codziennym bycie „bez oglądania się na liczniejszy naród. Inny jest patriotyzm Polaków, którzy pozostawieni przez Polskę, często sponiewierani i upodleni, żyją jako mniejszość na dawnych jej ziemiach, na kresach wschodnich. Patriotyzm pierwszych jest często uśpiony, wyciszony, można powiedzieć – stępiony, gdy patriotyzm drugich wciąż stoi na baczność, w ogniu walki, w zmaganiach o

¹¹¹ Artur Górski, Patriotyzm polskiej mniejszości na Litwie, „Myśl Konserwatywna” Tradycja ma przyszłość, 22 listopada 2016, Tekst wygłoszony podczas uroczystości w rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja w Warszawie. <https://myslkonserwatywna.pl/artur-gorski-patriotyzm-polskiej-mniejszosci-na-litwie/>, dostęp 22.01.2024.

¹¹² Tamże.

polskość, czasem wręcz o przetrwanie. Taki właśnie jest patriotyzm Polaków z Wileńszczyzny – żywy i błyszczący”¹¹³.

3. Misja Filii Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie

Dążenia Polaków na Litwie do zachowania i pogłębiania tożsamości narodowej oraz kultywowania tradycji były zasadniczym motywem działań zmierzających do utworzenia polskiej uczelni na Litwie. W związku ze zmianą granic, cała polska inteligencja musiała wyjechać do Polski albo na Zachód. Osoby, które nie wyjechały, w latach powojennych zostały wywiezione na Wschód. Na Wileńszczyźnie pozostali Polacy, którzy wywodzili się głównie z warstw robotniczych i chłopskich, niemający wyższego wykształcenia¹¹⁴. Jak twierdzą pozostali na ojczystej ziemi, ponieważ „nie byli zdolni w obliczu niebezpieczeństwa jej zostawić. I w tych niesprzyjających, wręcz wrogich dla polskości warunkach zachowali odwieczne wartości, nie dali się zgnębić, przeciwstawili się upodleniu, zachowali stan polskiego ducha. To oni byli wzorem dla tych, których czasem ogarniało zwątpienie, oraz dla dorastającego pokolenia”¹¹⁵.

Mimo prezentowanej siły charakteru i oddania własnej ojczyźnie polska mniejszość na Litwie należała do najgorzej wykształconych. Poziom wyższego wykształcenia polskiej mniejszości był prawie dwukrotnie niższy od średniej krajowej i najniższy spośród mniejszości narodowych (niższy wskaźnik wyższego wykształcenia posiadała jedynie mniejszość romska). Według spisu ludności z 2001 roku średnia krajowa wynosiła 126 osób na 1000 mieszkańców Litwy, gdy dla mniejszości polskiej wskaźnik ten wynosi 63 osoby z wyższym wykształceniem na 1000 Polaków zamieszkałych na Litwie. Bezpośrednią przyczyną tego stanu rzeczy były represje i straty poniesione przez Polaków zamieszkałych na tych terenach podczas II wojny światowej i tuż po jej zakończeniu¹¹⁶. Znamiennym przykładem jest Kowieńszczyzna (Lauda, *lit. Liauda*) – region, który przed II wojną był zamieszkały w około 55% przez ludność polską¹¹⁷. Dzisiaj Polacy w Kownie stanowią zaledwie 0,5% mieszkańców. W dawnym

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ „W trosce o mniejszość polską na Litwie”. Nasz Uniwersytet Wydanie Specjalne 21 (28) (2013): 5-6.

¹¹⁵ Henryk Mażul, „Patriotyzm nas uskrzydla...”. Magazyn Wileński 16.05.2019. <http://www.magwil.lt/material.patriotyzm-nas-uskrzydla->, dostęp 23.01.2025.

¹¹⁶ Jarosław Wołkonowski, Piotr Olędzki, „Filia w Wilnie - bieg z przeszkodami”, Nasz Uniwersytet 3(10) (2007): 8.

¹¹⁷ Z różnych danych wynika, że w 1920 roku Polacy stanowili około 55% ogółu ludności. Nawet spis ludności przeprowadzony w 1916 r. przez Niemców okupujących Litwę wykazał, że Polacy stanowili 34,5% mieszkańców

powiecie kiejdańskim 0,9%, a w koszedarskim 0,6%. Zanik polskości spowodowały represje i lituanizacja w okresie międzywojennym oraz powojenne wyjazdy w nowe granice Polski, a także wywózki na Wschód. Wielu Polaków rozproszyło się po całym świecie. O swojej małej ojczyźnie nigdy jednak nie zapomnieli. Doszło też do ograniczenia działalności podtrzymującej tożsamość narodową, eliminowano wszelkie formy polskiego szkolnictwa i życia kulturalnego. Po wojnie nie pozwolono na reaktywację na terenie dawnej Litwy Kowieńskiej ani jednej polskiej szkoły, ani jednego polskiego stowarzyszenia¹¹⁸. Stąd też oferta edukacyjna w Filii Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie miała na celu m.in. nadrobienie wieloletnich zapóźnień i umożliwienie kontynuowania nauki w języku polskim w szkole wyższej. Zapewnienie kształcenia w polskiej uczelni - według Jarosława Wołkonowskiego – „to wielka misja”. Na Litwie działają przedszkola i szkoły polskie, ale potem młodzież nie ma gdzie kontynuować nauki w języku polskim. A trzeba pamiętać, że mniejszość, która „ma mało inteligencji, jest najbardziej biedna, mało aktywna i podatna na wszelkie wpływy. Nasza misja polega więc na tym, aby stworzyć dogodną ofertę poszerzania wiedzy w języku polskim tak, aby coraz więcej młodzieży – często z terenów uboższych, wiejskich – mogło studiować”¹¹⁹. To ważne, odpowiedzialne zadanie spotkało się z powszechną akceptacją polskiej mniejszości, w tym polskich organizacji zrzeszających członków polskiej mniejszości.

Inicjatorem powołania Filii Białostockiego Uniwersytetu w Wilnie było Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy. Jednym z podstawowych celów Stowarzyszenia jest propagowanie nauki wśród polskiej młodzieży na Litwie oraz zachęcanie najbardziej zdolnych jej przedstawicieli do wybierania ścieżki naukowej, aby w ten sposób wypromować swoje elity, wśród których ważne miejsce zajmują naukowcy. Ideę utworzenia Filii UwB w Wilnie poparły również wszystkie organizacje polskie na Litwie, m.in. Związek Polaków na Litwie, Akcja

samego Kowna (drugą grupę stanowili Żydzi, a trzecią Litwini). Według innych danych Polacy stanowili nawet 45% mieszkańców, Żydzi 30%, a Litwini 18%. W sumie językiem polskim posługiwało się około 80% mieszkańców miasta. Krzysztof Jeremi Sidorkiewicz, „Polacy z Litwy Kowieńskiej: patriotyzm z naturalnych przyczyn”, Kurier Wileński 2.10.2015.

<https://kurierwilenski.lt/2015/10/02/polacy-z-litwy-kowieńskiej-patriotyzm-z-naturalnych-przyczyn/> dostęp 26.10.2024

¹¹⁸ Tamże.

¹¹⁹ Małgorzata Sadłowska-Suprun, „To wielka misja Rozmowa z dr. hab. Jarosławem Wołkonowskim, dziekanem Wydziału Ekonomiczno-Informatycznego w Wilnie”. Nasz Uniwersytet 11(18) (2009):19.

Wyborcza Polaków na Litwie, „Macierz Szkolna”¹²⁰. Ich zasadniczym celem jest obrona prawa naszych Rodaków za granicą do zachowania i kultywowania swojej tożsamości i tradycji¹²¹.

Pierwsze działania mające na celu powołanie polskiej uczelni wyższej na Litwie podjęto blisko 20 lat wcześniej. Pomysł nabrał bardziej realnych kształtów w latach 90. XX wieku. Polonia na całym świecie, amerykańska, brytyjska, a także Polacy z kraju zbierali na ten cel fundusze. Stowarzyszenie Universitas Studiorum Polona Vilnensis utworzyło szkołę wyższą, ale nie działała ona zgodnie z prawem litewskim. O utworzeniu polskiej uczelni w Wilnie zabiegano w kilku szkołach wyższych w Polsce. Prowadzone były rozmowy m.in. ze Szkołą Główną Handlową, Uniwersytetem im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetem Gdańskim. Proponowały jednak albo studia w języku angielskim albo podyplomowe. Dopiero Uniwersytet w Białymstoku przedstawił ofertę, która była do zaakceptowania, czyli studia licencjackie.

Załatwienie formalności trwało pięć lat i było skomplikowane. Należało uzyskać pozwolenia władz polskich, a potem litewskich. Strona litewska stawiała ogromne wymagania, przede wszystkim dotyczące bazy materialnej. Jednak dzięki zaangażowaniu władz Uniwersytetu w Białymstoku, silnemu wsparciu politycznemu Prezydenta RP i Premiera RP, a także życzliwemu podejściu ówczesnego litewskiego premiera Kirkilasa¹²² doszło do powołania Filii w Uniwersytecie w Białymstoku w Wilnie.

Należy dodać, że 25 marca w programie „Tydzień” telewizji litewskiej słowa poparcia dla inicjatywy powołania Filii padły z ust wiceminister Oświaty i Nauki Republiki Litewskiej, Virginij Budiene – świetnego fachowca, eksperta OECD¹²³. W tym samym programie ideę Filii wsparli po raz kolejny prof. dr hab. Jerzy Nikitorowicz Rektor Uniwersytetu w Białymstoku w latach 2005-2012¹²⁴ oraz dr hab. Jarosław Wołkonowski, prof. UwB – pełnomocnik Rektora ds. utworzenia Filii UwB w Wilnie. Rektor Jerzy Nikitorowicz jako zwolennik „dialogu kultur

¹²⁰ Wołkonowski, Olędzki, „Filia...”, dz. cyt., s. 8.

¹²¹ Magdalena Lesińska, Emigracja i diaspora w dyskursie politycznym w Polsce w latach 1991-2015, September 2015, s. 17; www.migracje.uw.edu.pl, dostęp 14.11.2024.

¹²² „Jedyna filia polskiej uczelni na Litwie. Rozmowa z Januszem Skolimowskim, ambasadorem RP w Wilnie”. *Nasz Uniwersytet* 11(18) (2009): 27.

¹²³ Wołkonowski, Olędzki, „Filia”, 8.

¹²⁴ Elwira Kryńska, „Idea Uniwersytetu Pogranicza – priorytet Rektora UwB w latach 2005-2012”, w: Człowiek Pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji, red. Mirosław Sobiecki, Dorota Misiejuk, Jolanta Muszyńska, Tomasz Bajkowski (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019), 148-161; Elwira Kryńska, „Jerzy Nikitorowicz”, w: Uniwersytet w Białymstoku. Dzieje, Ludzie, Opowieści, red. Krzysztof Korotkich, Cezary Kukło (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytet w Białymstoku 2022), 157-179.

[...], zorientowany na szeroko rozumiane problemy pogranicza”¹²⁵ i jednocześnie „wrót wschodnich UE”¹²⁶, „zwrócił uwagę na konieczność tworzenia transgranicznych projektów edukacyjnych. Tak jak czyni się to w wielu krajach europejskich...”¹²⁷, a także w Uniwersytecie w Białymstoku, który uwzględniając standardy europejskie, działa zgodnie ze swoją misją. Obok kształcenia i realizowania badań naukowych – ważne jest zachowanie wspólnego dziedzictwa kulturowego i prowadzenie dialogu międzykulturowego. Uniwersytet w Białymstoku położony jest w regionie szczególnym, na styku Zachodu i Wschodu¹²⁸, w którym te dwa spojrzenia – to z „Zachodu oraz to ze Wschodu”, każde „wyostrzone” na inny detal, inny szczegół, przyzwyczajone do „wyławiania” diametralnie różnych, lecz równie ważnych rzeczy – „spotykają się i równoważą”¹²⁹. Jest to bowiem historycznie ukształtowana kraina różnorodności, łącząca wiele narodowości, kultur i wyznań, w której wciąż odczuwalne są tradycje Rzeczypospolitej Obojga Narodów¹³⁰.

Dzięki rozległemu poparciu inicjatywa utworzenia polskiej uczelni na Litwie w trzy miesiące później zyskała akceptację władz litewskich. 19 czerwca 2007 roku Rząd Republiki Litewskiej podjął uchwałę Nr 633, w której wyraził zgodę na powołanie filii w Wilnie Uniwersytetu w Białymstoku, Wydział Ekonomiczno-Informatyczny. Ale dopiero 9 sierpnia Uniwersytet w Białymstoku otrzymał z Ministerstwa Oświaty i Nauki Republiki Litewskiej licencję Nr 002011 (Nr Rejestru 23/15589) na prowadzenie studiów pierwszego stopnia na kierunku Ekonomii i Informatyki z prawem nadawania stopni bakałarza (licencjatu)¹³¹. Według ówczesnego dziekana Jarosława Wołkonowskiego, zwłoka w wydaniu pozwoleń przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Republiki Litewskiej miała na celu „opóźnienie i utrudnienie startu nowej polskiej uczelni w Wilnie”¹³². Z tego powodu władze Uczelni oraz Filii musiały

¹²⁵ „Zarządzanie to wiara w ludzi. Rozmowa z Jego Magnificencją Prof. Jerzym Nikitorowiczem”. *Nasz Uniwersytet* 1(8) (2006): 4.

¹²⁶ „Pomost między Europą Zachodnią a Wschodnią. Rozmowa z prof. dr hab. Jerzym Nikitorowiczem, JM Rektorem Uniwersytetu w Białymstoku”, przeprowadzona przez Piotra Bielaka. *Rzeczpospolita* 27.02.2006 r.; dodatek „Rektorzy o swoich uczelniach”.

¹²⁷ Wołkonowski, Olędzki, „Filia”, 8.

¹²⁸ „Na styku kultur i narodów”. *Nasz Uniwersytet* 21 (28) (2013): 18.

¹²⁹ Elwira Kryńska, „Uniwersytet w Białymstoku jako uczelnia wiodąca i symbol wspólnoty wschodniego pogranicza”, w: *Uniwersytety na Rubieżach. Konteksty semantyczne, historyczne, naukowe i edukacyjne*, red. Anna Murawska, Elżbieta Magiera (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2022), 75-89.

¹³⁰ „Na styku kultur i narodów”. *Nasz Uniwersytet* 21 (28) (2013): 18.

¹³¹ Alina Grynia, Jarosław Wołkonowski, „Start Filii UwB w Wilnie”. *Nasz Uniwersytet* 4(11) (2007): 9; Uczelnie z uprawnieniami do kształcenia poza granicami RP, stan na dzień 3.11.2024, <https://radon.nauka.gov.pl/dane/studia-prowadzone-na-okreslonym-kierunku?foreign=true&pageNumber=1&pageSize=10&fieldName=name&sortOrder=AS>

¹³² Grynia, Wołkonowski, „Start”, s.9.

wykazać się ogromnym wysiłkiem i pomysłowością w przezwyciężaniu „trudności i doprowadzenia do zamierzonych wyników rekrutacji”¹³³.

W dniu 5 października 2007 roku w Domu Kultury Polskiej w Wilnie miała miejsce uroczystość Pierwszej Inauguracji Roku Akademickiego na Wydziale Ekonomiczno-Informatycznym Filii Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie. Otwarta po wieloletnich staraniach władz Uniwersytetu Filia w Wilnie jest pierwszą tego typu jednostką polskiej szkoły wyższej za granicą¹³⁴. Naukę na pierwszym roku studiów licencjackich na kierunku ekonomii i informatyki rozpoczęło 177 studentów, na ekonomię przyjęto nawet więcej niż planowano¹³⁵. Pracę na Filii podjęło 24 pracowników naukowo-dydaktycznych, zaś 30 dojeżdża z macierzystej uczelni w Białymstoku¹³⁶. Już w pierwszym roku funkcjonowania Filii w Wilnie doszło do rozszerzenia uprawnień studentów. W myśl przyjętego Rozporządzenia Ministra Oświaty i Nauki Litwy z dnia 7 lutego 2008 roku zezwolono na wydanie litewskich legitymacji dla studentów filii zagranicznych na Litwie. Umożliwiło to przyznanie studentom UwB takich samych ulg na transport, opiekę zdrowotną i socjalną, stypendiów socjalnych i ulgowych kredytów jakie mają studenci litewskich państwowych i niepaństwowych uczelni. W ramach tzw. „koszyka studenta”, istniejącego na Litwie, najlepszym studentom naukę refunduje państwo litewskie. Poza tym w 2010 roku wileńska filia Uniwersytetu w Białymstoku została przyjęta do Stowarzyszenia Uczelni Wyższych na Litwie, co pozwoliło na włączenie jej do ogólnokrajowej internetowej rekrutacji oraz przyznanie tzw. „koszyka studenta” kandydatom na polskie studia¹³⁷.

W roku akademickim 2009/2010 na Wydziale Informatyczno-Ekonomicznym w Wilnie studiowało 450 osób. Z każdym rokiem chętnych studentów przybywało, mimo że w samym Wilnie było 12 innych uczelni¹³⁸. Jak twierdzą studenci wybierają akurat tę Uczelnię, ponieważ tu pracują profesjonaliści, którzy „traktują studentów bezpośrednio, bez sztucznego dystansu, a nie z góry – jak to się dzieje na uczelniach litewskich”¹³⁹. Wiktoria dodaje, że filia „trzyma naprawdę wysoki poziom. (...) bardzo ciekawie prowadzą zajęcia – opowiada. – I na dodatek

¹³³ Tamże, 9.

¹³⁴ „Inauguracja Roku Akademickiego 2007/2008 w Wilnie”. *Nasz Uniwersytet* 5 (12) (2008):5.

¹³⁵ Małgorzata Sadłowska-Suprun, „To wielka misja, Rozmowa z dr. hab. Jarosławem Wołkonowskim, dziekanem Wydziału Ekonomiczno-Informatycznego w Wilnie”. *Nasz Uniwersytet* 11(18) (2009):19.

¹³⁶ Jarosław Wołkonowski, „W trosce o mniejszość polską na Litwie”. *Nasz Uniwersytet. Wydanie Specjalne* 21 (28) (2013): 7.

¹³⁷ Sadłowska-Suprun, „To wielka, 19.

¹³⁸ Sadłowska-Suprun, „To wielka, 19.

¹³⁹ Małgorzata Sadłowska-Suprun, „Studiować w Wilnie”. *Nasz Uniwersytet* 11(18) (2009): 20.

jest wesoło. Czujemy się swobodnie, o wszystko możemy pytać, (...) i wszystko rozumiemy”¹⁴⁰. Renatka przystąpiła do rekrutacji, bo dowiedziała się, że „to polska szkoła (...) kiedy powiedziałam rodzicom, że wybrałam polską uczelnię, to (...) bardzo mocno cieszyli się”¹⁴¹. Mirek z informatyki nie kryje swoich patriotycznych pobudek. – „Moi rodzice są Polakami i ja czuję się Polakiem – mówi”¹⁴². Krzysztof wyjaśnia, że przez rok studiował w litewskiej szkole i wtedy zrozumiał, że tak naprawdę to „najlepiej czuje się wśród Polaków”¹⁴³.

Studenci filii angażują się w życie społeczności polskiej na Wileńszczyźnie. Przed dniem Wszystkich Świętych, wspólnie z Unią Kredytową, zorganizowali akcję „Pamiętamy o inteligencji polskiej na Wileńszczyźnie”. W jej trakcie wspominali znakomitych zmarłych profesorów z Wilna i ważnych działaczy społecznych oraz uprzątnęli ich mogiły. Akcję rozpoczęli od cmentarza na Rossie. Przewodnikiem był dziekan, dr hab. Jarosław Wołkonowski, prof. UwB, który świetnie zna historię Wileńszczyzny i ciekawie opowiada o ludziach, którzy działali społecznie i tworzyli inteligencję na tym terenie. Potem studenci odwiedzili cmentarz na Antokolu, gdzie pochowany został Władysław Zawadzki, jeden z profesorów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Opieka nad jego grobem została powierzona studentom filii w Wilnie przez kolegów z SGH. Akcja, oprócz chwili refleksji i zadumy, dała okazję do lepszego poznania historii życia wybitnych działaczy polskich. Studenci mają świadomość, że jako młody wydział powinni pielęgnować pamięć o tych, którzy tworzyli akademickie tradycje Wileńszczyzny¹⁴⁴.

Filia UwB w Wilnie z roku na rok cieszy się coraz większą popularnością i prestiżem, co przyczynia się też do wzrostu poziomu wyższego wykształcenia polskiej mniejszości na Litwie. Według spisu ludności z 2011 roku wskaźnik wyższego wykształcenia wynosił: 138 osób z wyższym wykształceniem na każde 1000 osób narodowości polskiej, tj. wzrósł dwukrotnie w porównaniu do 2001 roku¹⁴⁵.

Tabela 1. Poziom wykształcenia mniejszości narodowych na Litwie – wskaźnik wyższego wykształcenia na każde 1000 osób danej narodowości.

¹⁴⁰ Tamże, 20.

¹⁴¹ Tamże, 20.

¹⁴² Tamże, 20.

¹⁴³ Tamże, 20.

¹⁴⁴ „Familijna atmosfera, wysoki poziom”. Nasz Uniwersytet Wydanie Specjalne 21 (28) (2013): 8-9.

¹⁴⁵ Wołkonowski, W trosce, 6-7.

Wykształcenie	Lata	Narodowości						Średnia
		Litwini	Rosjanie	Polacy	Białorusini	Ukraińcy	Żydzi	
Wyższe	1970	46	74	15	54	106	236	35
	1979	74	118	28	77	153	326	61
	1989	109	172	50	118	207	385	97
	2001	128	159	63	112	203	385	126
	2011	216	246	138	174	283	501	212

Źródło: Departament Statystyki Litwy, wg danych spisu ludności. Szerzej na ten temat zobacz: Gyventojai pagal išsilavinimą, gimtąją kalbą ir kalbą mokėjimą (Mieszkańcy według wykształcenia, ojczystego języka i znajomości języków obcych), cyt. za: *Nasz Uniwersytet Wydanie Specjalne* 21 (28) (2013): 6.

Niski wskaźnik wyższego wykształcenia polskiej mniejszości ma przełożenie na niski status materialny Polaków oraz większe zagrożenie bezrobociem, biedą, patologiami (alkoholizmem, narkomanią, przestępczością). Oferta studiów UwB w Wilnie, skierowana „do mniejszości polskiej ma zmniejszać tę dysproporcję w poziomie wykształcenia, poprawić sytuację ekonomiczną Polaków oraz zmniejszyć ryzyko patologii”¹⁴⁶.

Znaczną część studiującej na filii młodzieży stanowią absolwenci szkół polskich. Jest to szczególnie ważne w kontekście implementacji przyjętej w marcu 2011 roku ustawy o oświacie, która miała na celu umocnienie roli języka litewskiego w szkołach mniejszości. Jak podaje Elżbieta Kuzborska spotkała się ona ze zdecydowanym sprzeciwem przedstawicieli mniejszości, jak i krytyką ze strony społeczności międzynarodowej, bowiem wprowadziła daleko idące zmiany. Dotyczyły one m.in. wprowadzenia w programie nauczania w szkołach mniejszości narodowych w języku litewskim przedmiotów związanych z historią i geografą Litwy oraz wychowaniem obywatelskim (zgodnie z dotychczasową regulacją w sprawie nauczania niektórych przedmiotów w języku państwowym decyzję podejmowali rodzice/uczniowie szkół mniejszości), a także od 2013 roku – ujednoliconego egzaminu maturalnego z języka litewskiego, bez uprzedniego ujednolicenia programów nauczania szkół litewskich i szkół mniejszości¹⁴⁷. Głównie ta ostatnia zmiana wywołała sprzeciw środowisk mniejszościowych. Po wprowadzeniu ujednoliconego egzaminu wyniki matury z języka litewskiego w szkołach mniejszości uległy znacznemu pogorszeniu. Według danych organizacji mniejszościowych w 2012 roku jedynie 6% uczniów szkół mniejszości narodowych

¹⁴⁶ Tamże, 7.

¹⁴⁷ Cyt. za: Elżbieta Kuzborska, „Wyzwania dla oświaty mniejszości narodowych w państwach bałtyckich”. *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy* (2017): t. 17, 163-164.

nie zdało egzaminu z języka państwowego (litewskiego), gdy tymczasem odsetek ten w 2013 roku (po ujednoliceniu egzaminu) wzrósł do 11,8%, zaś w 2014 r. – aż do 16,3%¹⁴⁸. Ponadto blisko połowa abiturientów szkół mniejszości uzyskała na egzaminie niższą liczbę punktów. Tymczasem ocena z egzaminu z języka litewskiego jest brana pod uwagę w konkursie świadectw przy przyjmowaniu na litewskie uczelnie wyższe, z tego powodu odsetek uczniów szkół mniejszości, którzy w latach 2013 i 2014 wstąpili na studia na Litwie, był niższy niż w latach ubiegłych (przed ujednoliceniem matury). „Ocenie należy, że wobec uczniów szkół mniejszości została naruszona zasada równych możliwości”¹⁴⁹.

Stąd też Filia Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie jako jedyna polskojęzyczna szkoła wyższa, podejmowała starania zmierzające do podnoszenia poziomu znajomości języka polskiego wśród studentów uczelni¹⁵⁰, zwłaszcza że nauczanie języka mniejszości narodowych (języka ojczystego) jest jednym z podstawowych praw mniejszości. Ponadto znajomość i możliwość używania języka ojczystego stanowi istotę tożsamości kulturowej mniejszości, „z utratą języka mniejszość może również stracić swoją tożsamość i ostatecznie zniknąć”¹⁵¹. Aby temu zapobiec nowo wybrany Rektor na kadencję 2012-2016, prof. dr hab. Leonard Etel kontynuował projekt edukacyjny skierowany do mniejszości polskiej na Litwie zapoczątkowany przez ustępujące władze rektorskie. Z wielkim zaangażowaniem wspierał rozwój wileńskiej Filii Uniwersytetu w Białymstoku, z tym większym że Rektor urodził się w obwodzie grodzieńskim, na terenie dzisiejszej Białorusi. W 1965 roku wraz z rodzicami oraz rodzeństwem, staraniami dziadka – repatrianta i żołnierza Armii Andersa, Leonard Etel przyjechał do Polski i zamieszkał w Białymstoku. Sentyment do rodzinnych stron był widoczny w Jego działaniach zarówno w obszarze nauki, jak i działalności rektorskiej i w życiu prywatnym. Stąd też w opinii Rektora Etela jesteśmy odpowiedzialni nie tylko za pielęgnowanie polskości wśród Polaków na Białorusi czy Litwie, ale także, a może przede wszystkim za wyrównywanie edukacyjnych szans Polaków na Litwie. Z tego powodu, jak twierdził Rektor Leonard Etel – „Traktujemy to jako element naszej misji”. Jest to uzasadnione co najmniej z dwóch powodów, po pierwsze położenie Uniwersytetu w Białymstoku „w naturalny sposób predestynuje nas do kontaktów ze Wschodem – krajami bezpośrednio

¹⁴⁸ Tamże, 164-165.

¹⁴⁹ Tamże, 165.

¹⁵⁰ Urszula Dąbrowska, Małgorzata Sadłowska-Suprun, „Najważniejszy jest dialog. Rozmowa z Januszem Skolimowskim, Ambasadorem RP na Litwie”. Nasz Uniwersytet Wydanie Specjalne 21 (28) (2013): 5.

¹⁵¹ Kuzborska, „Wyzwania, 154.

sąsiadującymi z północno-wschodnią częścią Polski. Po drugie: kontakty z ową najbliższą nam zagranicą w praktyce często oznaczają kontakty z Polakami, naszymi rodakami, którym historia zmieniła wprawdzie obywatelstwo, ale nie zmieniła ich narodowej świadomości. Wobec tak pojętej „zagranicy” nasza uczelnia ma zobowiązania szczególne¹⁵². Jednym z najważniejszych obszarów działalności Rektora była współpraca międzynarodowa, której podstawą była realizacja idei uniwersytetu transgranicznego. W październiku 2013 roku Rektor doprowadził do utworzenia Sieci Uniwersytetów Pogranicza. Inicjatorem i liderem był Uniwersytet w Białymstoku, zaś wileńska Filia była wizytówką polskiej nauki na Litwie¹⁵³. Aby zapewnić godziwe warunki kształcenia profesor Leonard Etel już w 2012 roku uzyskał z Ministerstwa Spraw Zagranicznych dotację na zakup działki budowlanej dla Filii Uniwersytetu w Wilnie. Powołał Rektorską Komisję ds. Nauczania Polaków na Wschodzie, która podjęła na stałe współpracę ze Stowarzyszeniem „Wspólnota Polska”¹⁵⁴. Dzięki intensyfikacji działań związanych z rozwojem Filii UwB w Wilnie w 2014 roku Wydział Ekonomiczno-Informatyczny otrzymał wymagane pozwolenia na prowadzenie studiów magisterskich na kierunku ekonomia, a 1 października 2015 roku doszło do uruchomienia europeistyki na poziomie licencjackim¹⁵⁵. W efekcie w końcu kadencji Rektora Leonarda Etela funkcjonowały 3 kierunki studiów na poziomie licencjackim – ekonomia, europeistyka i informatyka. Na uczelni studiowało około 500 osób, w okresie 2007–2016 ukończyło ją 550 absolwentów, zdecydowana większość z nich podjęła pracę na Wileńszczyźnie¹⁵⁶. W okresie do 2021 roku Wydział ukończyło około ośmiuset absolwentów, którzy zasilili lokalny rynek pracy i wzmocnili polską inteligencję na Litwie. Wileńska Filia nie tylko prowadzi zajęcia dydaktyczne, ale też jest organizatorem konferencji międzynarodowych, wydawcą monografii naukowych oraz przyczynia się do rozwoju zainteresowań naukowych studiującej młodzieży¹⁵⁷. Od 2023 roku Filia Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie kształci na czterech

¹⁵² Leonard Etel, „Musimy ten potencjał Wykorzystać!”. Nasz Uniwersytet Wydanie Specjalne 21 (28) (2013): 5.

¹⁵³ Dowgier, „Leonard, 193, 208-209.

¹⁵⁴ Małgorzata Sadłowska-Suprun, „O nauczaniu na Wschodzie”. Nasz Uniwersytet Wydanie Specjalne 21 (28) (2013): 4.

¹⁵⁵ Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Uczelnie z uprawnieniami do kształcenia poza granicami RP, podstawa prawna DSW.ZNU.6051.62.2015.4.AL; stan na dzień 3.11.2024

<https://radon.nauka.gov.pl/dane/studia-prowadzone-na-okreslonym-kierunku?foreign=true&pageNumber=1&pageSize=10&fieldName=name&sortOrder=ASC>, dostęp 3.11.2024

¹⁵⁶ Kuzborska, „Wyzwania, 172.

¹⁵⁷ „Filia Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie Wydział Ekonomiczno-Informatyczny”, w: Uniwersytet w Białymstoku. Dzieje, Ludzie, Opowieści, red. Krzysztof Korotkich, Cezary Kukło (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytet w Białymstoku, 2022), 642.

kierunkach: ekonomii, informatyki, europeistyki i pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej. W roku akademickim 2024/2025 studiuje ponad 300 osób, naukę na pierwszym roku podjęło 190 osób. Najwięcej osób zrekrutowano na pedagogikę przedszkolną i wczesnoszkolną, która kształci zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach jednolitych studiów magisterskich¹⁵⁸. Dzięki temu doszło do rozszerzenia oferty edukacyjnej skierowanej do maturzystów szkół z polskim językiem nauczania. W ten sposób został wykonany jeden z postulatów lansowanych przez Związek Polaków na Litwie o kształceniu w języku ojczystym od przedszkola do uczelni wyższej¹⁵⁹.

Z prowadzonych badań wynika, że absolwenci Filii UwB w Wilnie realizują swoje zawodowe aspiracje, pracując w branżach związanych z ukończoną specjalnością. Choć część z nich decyduje się na pracę za granicą lub zmianę ścieżki zawodowej. Jest to tendencja, która utrzymuje się także obecnie. Profesor dr hab. Bogusław Grużewski, litewski ekonomista polskiego pochodzenia, współpracujący z Filią Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie, twierdzi że Filia „to nie tylko kuźnia kadr. To miejsce naukowej debaty, działalności międzynarodowej, dialogu polsko-litewskiego (...) Filia jest również oazą polskości na litewskim rynku studiów uniwersyteckich”¹⁶⁰.

Co roku studia rozpoczyna blisko 200 nowych studentów. Od początku istnienia Filii uczelnię ukończyło już ponad 900 absolwentów. Inauguracja roku akademickiego 2024/2025 odbyła się w nowym budynku Filii Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie, dzięki temu nastąpiła radykalna poprawa warunków kształcenia Polaków na Litwie. Koszt inwestycji to ponad 10 milionów euro. Budowa została sfinansowana z dotacji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego RP oraz środków własnych Uniwersytetu w Białymstoku. W czterokondygnacyjnym gmachu są m.in. nowoczesne sale wykładowe, laboratoria komputerowe, biblioteka oraz podziemny parking. Prace przy budowie obiektu przy ul. Aguonų (Makowej) 22 ruszyły w sierpniu 2022 roku. Uroczystość otwarcia nowej siedziby Filii

¹⁵⁸ Studia magisterskie na kierunku Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna zostały uruchomione 1 października 2023 r. na podstawie aktu prawnego wydanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Uczelnie z uprawnieniami do kształcenia poza granicami RP, DSW-WKS.8014.77.2022.SJ.1; stan na dzień 3.11.2024; <https://radon.nauka.gov.pl/dane/studia-prowadzone-na-okreslonym-kierunku?foreign=true&pageNumber=1&pageSize=10&fieldName=name&sortOrder=ASC>, dostęp 3.11.2024

¹⁵⁹ Priorytety Działalności Związku Polaków na Litwie na Kadencję 2024-2027, <http://mojekresy.pl/xvii-zjazd-zwiazku-polakow-na-litwie-wiernosc-pieciu-prawdom-i-zalozeniom-programowym-podsumowanie>, dostęp 24.01.2025.

¹⁶⁰ „Rozmowa z prof. dr hab. Bogusławem Grużewskim - przeprowadziła Marta Gawina”, w: Uniwersytet w Białymstoku. Dzieje, Ludzie, Opowieści, red. Krzysztof Korotkich, Cezary Kukło (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2022), 455.

Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie odbyła się 6 lipca 2024 r. Uczestniczyli w niej m.in. marszałek Senatu RP Małgorzata Kidawa-Błońska, przewodnicząca Sejmu Litwy Viktorija Čmilytė-Nielsen oraz władze uczelni, studenci i zaproszeni goście. Ówczesny rektor Uniwersytetu w Białymstoku prof. dr hab. Robert Ciborowski (w latach 2016–2024) skomentował, że oddany do użytku budynek „nie tylko oznacza lepsze warunki dla studentów i wykładowców, ale też umożliwia efektywniejsze zarządzanie: nie musimy już wynajmować pomieszczeń, sami decydujemy o wykorzystaniu przestrzeni nowego obiektu. Ponadto jest on świetnie położony blisko historycznego centrum Wilna. To wszystko daje ogromne możliwości”¹⁶¹. Marszałek Senatu RP, Małgorzata Kidawa-Błońska wyraziła nadzieję, że rozwój Filii UwB w Wilnie przyczyni się do jeszcze lepszej współpracy polskich i litewskich naukowców – bowiem „nic tak ludzi nie łączy jak nauka, kultura i szkoła. Uniwersytet kształtuje ludzi, którzy będą w przyszłości decydowali o tym, jakie będą nasze kraje” – dodała marszałek. Przewodnicząca Sejmu Litwy zapewniła o pozytywnym stosunku władz litewskich do Filii, która jest ważną częścią systemu szkolnictwa wyższego tego kraju. Zwróciła też uwagę, że budowa nowego gmachu pokazuje, że stosunki między Litwą a Polską rozwijają się pomyślnie¹⁶².

Zaś 10 grudnia 2024 roku w nowej siedzibie Filii Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie z inicjatywy prof. dr hab. Mariusza Popławskiego Rektora Uniwersytetu w Białymstoku na kadencję 2024-2028, odbyło się ważne wydarzenie, podczas którego podpisano list intencyjny o współpracy między podlaskimi uczelniami a polskimi organizacjami na Litwie. Dokument sygnowali rektorzy trzech największych podlaskich uczelni: prof. dr hab. Mariusz Popławski (Uniwersytetu w Białymstoku), dr hab. inż. Marta Kosior-Kazberuk (Politechnika Białostocka) oraz prof. dr hab. Marcin Moniuszko (Uniwersytet Medyczny w Białymstoku), a także przedstawiciele polskich organizacji działających na Litwie, m.in. Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”, Związek Prawników Polaków na Litwie, Polskie Stowarzyszenie Niepełnosprawnych „Litpolinva”, Związek Harcerstwa Polskiego na Litwie, Polskie Stowarzyszenie Medyczne na Litwie, Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy, Dom Kultury Polskiej w Wilnie. Podpisane porozumienie definiuje obszary współpracy, takie jak tworzenie programów edukacyjnych, wsparcie naukowe i dydaktyczne dla nauczycieli i

¹⁶¹ Jesteśmy Wydziałem młodym, ambitnym, z perspektywami! <https://wilno.uwb.edu.pl/wydzial/o-nas-1/o-nas> dostęp 24.01.2025

¹⁶² <https://wilno.uwb.edu.pl/wydzial/o-nas-1/o-nas> dostęp 24.01.2025

uczniów szkół polskich na Litwie, organizowanie wydarzeń naukowych, edukacyjnych i kulturalnych oraz angażowanie młodzieży, nauczycieli i naukowców w projekty promujące polską kulturę i dziedzictwo narodowe¹⁶³.

Jak dotychczas Filia Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie spełnia swoją misję. Jest zaangażowana w działania na rzecz społeczności Polaków na Litwie poprzez upowszechnianie wiedzy w języku polskim oraz tworzenie platformy wymiany poglądów. Uczelnia nie tylko oferuje wysoką jakość edukacji, ale także aktywnie wspiera kulturę polską i tradycje oraz kształtuje postawy patriotyczne. Angażuje się w pomoc polskiej mniejszości na Litwie, promując wartości i dziedzictwo narodowe wśród młodych ludzi, którzy uczą się w jej murach. Ścisłe współpracuje z instytucjami edukacyjnymi oraz organizacjami lokalnymi i międzynarodowymi. Dzięki tej współpracy studenci mają dostęp do wielu cennych zasobów, a uczelnia może dynamicznie reagować na zmieniające się potrzeby rynku pracy oraz oczekiwania społeczne.

Podsumowanie

Diaspora polska żyjąca na terytorium dzisiejszej Litwy jest ludnością autochtoniczną, od wielu stuleci zamieszkującą w sposób zwarty tereny południowo-wschodnie. Są to Polacy, którzy znaleźli się poza terytorium własnej Ojczyzny z powodu powojennej zmiany granic i wchłonięcia Litwy przez ZSRR. Doświadczyli nieludzkich szykan i represji, które przede wszystkim objęły polską inteligencję. Z tego powodu nie tylko doszło do zmniejszenia populacji ludności polskiej, lecz także nastąpiła zmiana jej struktury. Diasporę polską tworzyli przede wszystkim mieszkańcy wsi, natomiast udział inteligencji, ziemian i ludności miejskiej znacząco zmniejszył się. Była to ludność o niskim statusie społecznym, ale miłość do małych ojczyzn demonstrowali przywiązaniem do ziemi, polskiej mowy i wiary. Ich osobiste dobro nie stało w sprzeczności z dobrem narodu i z dobrem powszechnym. Stąd też patriotyzm rozumieli jako poczucie i branie odpowiedzialności za przeszłość narodu i za jego przyszłość. Tak rozumiany patriotyzm był źródłem godności i honoru człowieka oraz miłości i solidarności międzyludzkiej, a także przyczyniał się do kultywowania narodowej tradycji, kultury i języka. Stąd też społeczność polska wciąż stara się zachować odrębność i oczekuje od władz litewskich

¹⁶³ Podlaskie uczelnie podpisują porozumienie z polskimi organizacjami na Litwie, <https://wilno.uwb.edu.pl/aktualnosci/podlaskie-uczelnie-podpisuja-porozumienie-z-polskimi-organizacjami-na-litwie-672.html>, dostęp 1.02.2025.

realizacji zobowiązań, do których przestrzegania Litwa zobowiązała się w Traktacie między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, a także w Konwencji ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych. Strony m. in. zobowiązały się popierać równy dostęp osób należących do mniejszości narodowych do oświaty na wszystkich poziomach. Jednakże ze strony władz litewskich widoczne są działania mające na celu osłabienie polskiego szkolnictwa i wzmocnienie litewskiego charakteru Wileńszczyzny.

W trakcie reorganizacji sieci szkół doszło do zamykania placówek polskich. Zaś w czasie reformowania oświaty skreślono egzamin maturalny z języka polskiego z listy przedmiotów obowiązkowych dla szkół z polskim językiem nauczania, a także zlikwidowano egzamin z języka polskiego na małej maturze (po ukończeniu szkoły podstawowej). Doszło też do ujednolicenia egzaminu maturalnego z języka litewskiego dla szkół litewskich i szkół mniejszości narodowych. Do tego nauka języka litewskiego w szkołach litewskich i polskich prowadzona jest według innych programów¹⁶⁴. Stawia to polskich uczniów w trudniejszej sytuacji niż ich litewskich kolegów oraz powoduje, że dostęp do szkół wyższych polskiej młodzieży jest znacznie utrudniony. W wyniku tych działań odsetek osób z wyższym wykształceniem wśród diaspory polskiej jest wyraźnie niższy od średniej krajowej. Aby umożliwić absolwentom szkół średnich kontynuowanie nauki w języku polskim w szkołach wyższych, społeczność polska podjęła starania o utworzenie polskiej uczelni na Litwie.

W 2007 roku w Wilnie rozpoczął działalność Wydział Ekonomiczno-Informatyczny Uniwersytetu w Białymstoku. Filia Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie to pierwsza uczelnia polska powołana poza granicami kraju. Oferując nowoczesne podejście do edukacji kształci przyszłych profesjonalistów na czterech kierunkach studiów: ekonomii, informatyki, europeistyki oraz pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Kształci w duchu przenikania i uzupełniania się kultur graniczących ze sobą regionów, uczy dialogu, uznania i kultywowania tradycji, kształtuje postawy patriotyczne.

Filia Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie to miejsce, w którym tętni życie studenckie. Rada Samorządu Studenckiego organizuje liczne wydarzenia, które integrują społeczność akademicką. Studenci mają możliwość angażowania się w działalność naukową poprzez uczestnictwo w kołach naukowych. Pragnący międzynarodowych doświadczeń biorą

¹⁶⁴ Łukasz Żołądek, „Polacy na Litwie”, w: Infos, Biuro Analiz Sejmowych, zagadnienia społeczno-gospodarcze, 8(100) (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe dla Biura Analiz Sejmowych 31.03.2011), 3.

udział w Programie Erasmus, który umożliwia zdobycie cennego doświadczenia i poszerzenie horyzontów. Ważnym elementem życia społecznego i narodowego studentów są polskie święta narodowe. Obchodzą je, aby podtrzymywać tradycje i pamięć historyczną, która umożliwia młodym Polakom identyfikować się ze swoim narodem oraz przyczynia się do zachowania poczucia odrębności i indywidualności. Studenci Filii UwB w Wilnie 11 listopada obchodzą Narodowe Święto Niepodległości w Warszawie. Biorą udział w Marszu Niepodległości, który co roku gromadzi tysiące osób pragnących uczcić odzyskanie przez Polskę niepodległości i wyrazić swoją miłość do ojczyzny¹⁶⁵. Studenci dbają też o umacnianie więzi poprzez pielęgnowanie tradycji i zwyczajów świątecznych obchodzonych na Litwie. Mimo postępującej sekularyzacji świętuje się Boże Narodzenie¹⁶⁶, Wielkanoc, hucznie są obchodzone *Zapusty*, *Święto Rosy* lub *Kupały*, wileńskie *Kaziuki*. 2 listopada obchodzone są *Zaduszki* będące odpowiednikiem pogańskiego święta Dziadów, opisane przez Adama Mickiewicza. O tym jak ważna jest to aktywność świadczy działalność Krystyny Szukszty (ur. 1897 r.), dawnej nauczycielki języka polskiego z Gimnazjum Kowieńskiego im. Adama Mickiewicza, zamieszkałej po wojnie w Pile. W 1969 roku rozpoczęła regularną działalność na rzecz grupowania się Polaków pochodzących z Litwy w celu zmobilizowania ich do pomocy rodakom nadal mieszkającym na „tamtych terenach”. Zainicjowała także akcję zbiórki pieniężnej na rzecz wmurowania w warszawskiej katedrze św. Jana tablicy upamiętniającej Polaków z Litwy Kowieńskiej poległych w okresie II wojny światowej. Miejsce na tablicę wybrano nieprzypadkowo, gdyż akcji tej patronował osobiście kardynał Stefan Wyszyński, a ze zdaniem i postawą prymasa musiały liczyć się nawet władze komunistyczne. Tekst pierwszej wersji napisu na tablicy zredagował lekarz-reumatolog z Lublina, doktor Konstanty Gojżewski.

„Przekazujemy potomnym pamięć o Polakach z Litwy – Ojczyzny Mickiewicza wraz z modlitwą za nich, którzy przez wieki wiernie służyli swojemu krajowi, a zwłaszcza pamięć o 200 000 Polaków, jacy po pierwszej wojnie światowej znaleźli się w granicach byłej Republiki Litewskiej, dochowując wierności Narodowi Polskiemu mową i tradycjom ojczystym, a przez kataklizm drugiej wojny światowej ulegli zagładzie lub rozproszeniu po całym świecie”¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Narodowe Święto Niepodległości w Warszawie, <https://wilno.uwb.edu.pl/aktualnosci/narodowe-swieto-niepodleglosci-w-warszawie-647.html>, dostęp 31.01.2025.

¹⁶⁶ Spotkanie oplatkowe 2024, <https://wilno.uwb.edu.pl/aktualnosci/spotkanie-oplatkowe-2024-678.html>, dostęp 31.01.2025.

¹⁶⁷ Krzysztof Jeremi Sidorkiewicz, „Polacy z Litwy Kowieńskiej: patriotyzm z naturalnych przyczyn”. *Kurier Wileński* 2.10.2015, <https://kurierwilenski.lt/2015/10/02/polacy-z-litwy-kowienskiej-patriotyzm-z-naturalnych-przyczyn/>, dostęp 26.10.2024.

Filia Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie to inicjatywa niezmiernie cenna, realizując swoją misję promuje polską kulturę i dziedzictwo narodowe oraz przyczynia się do podniesienia poziomu wykształcenia przedstawicieli mniejszości polskiej na Litwie. Tworzy dogodną ofertę poszerzania wiedzy w języku polskim tak, aby coraz więcej młodzieży – często z terenów uboższych, wiejskich – mogło studiować.

Wileńska filia Uniwersytetu w Białymstoku to niewątpliwy sukces rządów Polski i Litwy w kwestii rozwiązywania potrzeb mniejszości narodowych.

Streszczenie. Celem artykułu jest analiza głównych działań Filii Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie, które przyczyniają się bezpośrednio lub pośrednio do rozbudzenia poczucia patriotyzmu wśród studentów i lokalnej społeczności litewskiej w kontekście historycznym i kulturowym. Ze względu na ograniczone ramy publikacji artykuł został podzielony na dwie części. Zgodnie z tytułem w pierwszej części zostały podjęte kwestie dotyczące patriotyzmu w diasporze polskiej na Litwie, zaś w drugiej poruszono problem misji patriotycznej Filii Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie. Zastosowano metodę historyczno-porównawczą, która jest stosowana w badaniach nad przebiegiem zjawisk i procesów zachodzących w badanej rzeczywistości

Słowa kluczowe: patriotyzm, diaspora, misja, Filia Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie, relacje polsko-litewskie.

Bibliografia:

- „Diaspora”. W *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2021.
- „Familijna atmosfera, wysoki poziom”. *Nasz Uniwersytet. Wydanie Specjalne* 21 (28) (2013): 8-9.
- „Filia Uniwersytetu w Białymstoku w Wilnie Wydział Ekonomiczno-Informatyczny”. W *Uniwersytet w Białymstoku. Dzieje, Ludzie, Opowieści*, red. Krzysztof Korotkich, Cezary Kukło, 642. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytet w Białymstoku, 2022.
- „Inauguracja Roku Akademickiego 2007/2008 w Wilnie”. *Nasz Uniwersytet* 5 (12) (2008):5.
- „Jedyna filia polskiej uczelni na Litwie Rozmowa z Januszem Skolimowskim, ambasadorem RP w Wilnie”. *Nasz Uniwersytet* 11(18) (2009): 27.
- „Na styku kultur i narodów”. *Nasz Uniwersytet* 21 (28) (2013): 18-19.
- „Pomost między Europą Zachodnią a Wschodnią. Rozmowa z prof. dr hab. Jerzym Nikitorowiczem, JM Rektorem Uniwersytetu w Białymstoku”, przeprowadzona przez Piotra Bielaka. *Rzeczpospolita* 27.02.2006 r.; dodatek „Rektorzy o swoich uczelniach”.
- „Rozmowa z prof. dr hab. Bogusławem Gruzewskim - przeprowadziła Marta Gawina”. W *Uniwersytet w Białymstoku. Dzieje, Ludzie, Opowieści*, red. Krzysztof Korotkich, Cezary Kukło, 455-460. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2022.
- „Zarządzanie to wiara w ludzi. Rozmowa z Jego Magnificencją Prof. Jerzym Nikitorowiczem”. *Nasz Uniwersytet* 1(8) (2006): 4.
- Balicki, Zygmunt. *Egoizm narodowy wobec etyki*. Lwów: Wydawnictwo Miles, 1904.

- Bardach, Juliusz, Bogusław Leśnodorski, Michał Pietrzak. *Historia ustroju i prawa polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo LexisNexis, 2003.
- Chodubski, Andrzej. „Polacy we współczesnym życiu diasporalnym”, *Polityka i Społeczeństwo* 1 (2014): 7-16.
- Czuba, Krystyna. „Wkład Polski w dziedzictwo europejskie”, *Tygodnik Katolicki Niedziela* 17 (2018): 20-21.
- Dąbrowska, Urszula, Małgorzata Sadłowska-Suprun. „Najważniejszy jest dialog. Rozmowa z Januszem Skolimowskim, Ambasadorem RP na Litwie”. *Nasz Uniwersytet Wydanie Specjalne* 21 (28) (2013): 5.
- Dmowski, Roman. *Kościół, Naród i Państwo*. Warszawa: Nakładem Obozu Wielkiej Polski, 1927.
- Dowgier, Rafał. „Leonard Etel”, w: *Uniwersytet w Białymstoku. Dzieje, Ludzie, Opowieści*, red. Krzysztof Korotkich, Cezary Kukło (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytet w Białymstoku 2022), 190-213.
- Etel, Leonard. „Musimy ten potencjał Wykorzystać!”. *Nasz Uniwersytet Wydanie Specjalne* 21 (28) (2013): 5.
- Fiałkowski, Marek. „Patriotyzm wyzwaniem dla kościoła w Polsce. Na marginesie dokumentu chrześcijański kształt patriotyzmu” *Roczniki Teologiczne* z. 6 (2018, tom LXV): 95-110.
- Froissart, Fryderyk. „Współczesny patriotyzm osadzony w chrześcijaństwie”, *Nasz Głos* listopad, nr 11(28) (2007): 16-17.
- Gajda, Janusz. „Żywe tradycje a współczesność w pojmowaniu patriotyzmu”. W *Patriotyzm a wychowanie*, red. Elwira Kryńska, Jolanta Dąbrowska, Agnieszka Szarkowska, Urszula Wróblewska, 43-51. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana, 2009.
- Gronkowska-Kozia, Agnieszka. „Wychowanie patriotyczne w posłudze duszpasterskiej kardynała Stefana Wyszyńskiego”. *Biografistyka Pedagogiczna* 2 (2021): 206-218.
- Grynja, Alina, Jarosław Wołkonowski. „Start Filii UwB w Wilnie”. *Nasz Uniwersytet* 4(11) (2007): 8-9.
- Historia Polski w liczbach. Ludność. Terytorium*, red. Andrzej Jezierski, 68. Warszawa: Wydawnictwo Zakład Wydawnictw Statystycznych, 1994.
- Hofman, Iwona. „Litewskie wątki w życiu i programie Jerzego Giedroycia”. *Polityka i Społeczeństwo* 1 (2004): 167-183.
- Jan Paweł II. *Pamięć i tożsamość*. Kraków: Wydawnictwo „Znak”, 2005.
- Jundo-Kaliszewska, Barbara. *Zakładnicy historii. Mniejszość polska w postradzieckiej Litwie*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2019.
- Konopczyński, Władysław. *Dzieje Polski nowożytnej*, t. I, 1506-1648. Warszawa: Drukarnia Pawła Mitręgi w Cieszyńcu, 1936.
- Kopaliński, Władysław. *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2000.
- Kosman, Marcei. *Historia Białorusi*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979.
- Kryńska, Elwira J. „Zakończenie”. W *Patriotyzm a wychowanie*, red. Elwira Kryńska, Jolanta Dąbrowska, Agnieszka Szarkowska, Urszula Wróblewska, 703-706. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana, 2009.
- Kryńska, Elwira. „Idea Uniwersytetu Pogranicza – priorytet Rektora UwB w latach 2005-2012”. W *Człowiek Pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji*, red. Mirosław Sobecki, Dorota Misiejuk, Jolanta Muszyńska, Tomasz Bajkowski, 148-161. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019.
- Kryńska, Elwira. „Jerzy Nikitorowicz”. W *Uniwersytet w Białymstoku. Dzieje, Ludzie, Opowieści*, red. Krzysztof Korotkich, Cezary Kukło, 157-179. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytet w Białymstoku, 2022.
- Kryńska, Elwira. „Uniwersytet w Białymstoku jako uczelnia wiodąca i symbol wspólnoty wschodniego pogranicza”. W *Uniwersytety na Rubieżach. Konteksty semantyczne, historyczne, naukowe i edukacyjne*, red. Anna Murawska, Elżbieta Magiera, 75-89. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2022.

Dec, Ks. bp Ignacy, „Kardynał Stefan Wyszyński i św. Jan Paweł II – przymierze dwóch serc w służbie Bogu, Kościołowi i Ojczyźnie”. *NaszDziennik.pl*, 7 września 2021.

Kubala, Ludwik. *Stanisław Orzechowski i wpływ jego na rozwój i upadek Reformacji w Polsce*. Lwów–Warszawa: E. Wende i Spółka, 1906.

Kuczyńska-Zonik, Aleksandra Katarzyna Szwed. *Prawa mniejszości narodowych na Litwie*. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2020.

Kuczyńska-Zonik, Aleksandra. „Dyskurs narodowościowy na Litwie w kontekście współczesnych wyzwań”, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* vol.14, z.5 (2016): 281–300.

Kulka, Grzegorz. „Autochtoniczny charakter ludności polskiej na Litwie, Białorusi, Ukrainie i w Czechach oraz ludności litewskiej, białoruskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce”. W *Dziedzictwo pogranicza. Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie Białorusi Ukrainie i w Czechach oraz mniejszości białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce*, red. Dariusz Górecki, 25-68. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013.

Kuzborska, Elżbieta. „Wyzwania dla oświaty mniejszości narodowych w państwach bałtyckich”. *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy* (2017): t. 17, 154–200.

Lesińska, Magdalena. „Polska diaspora, polonia, emigracja. Spory pojęciowe wokół skupisk polskich za granicą”, *Polski Przegląd Migracyjny* 1 (2018) (3): 9-23.

Litwa-Polska. Traktat o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy. Wilno.1994.04.26, Dz.U. z 1995 r. Nr 15, poz. 71.

Łempicki, Stanisław. *Polskie tradycje wychowawcze*. Warszawa: Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”, 1936.

Nowak, Andrzej. *O historii nie dla idiotów*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2024

Nowak, Andrzej. *Patriotyzm i zdrada. Wykłady z historii Polski*. Warszawa: Wydawnictwo FRONDA, 2024.

Ossowski, Stanisław „O patriotyzmie”. W *Publicystyka, recenzje, posłowie, wspomnienia, Dzieła*, t.6, red. Stanisław Ossowski, 1-19. Warszawa: Wydawnictwo PWN, 1970.

Sadłowska-Supru, Małgorzata. „Studiować w Wilnie”. *Nasz Uniwersytet* 11(18) (2009): 20.

Sadłowska-Suprun, Małgorzata. „O nauczaniu na Wschodzie”. *Nasz Uniwersytet” Wydanie Specjalne* 21 (28) (2013): 4.

Sadłowska-Suprun, Małgorzata. „To wielka misja Rozmowa z dr. hab. Jarosławem Wołkonowskim, dziekanem Wydziału Ekonomiczno-Informatycznego w Wilnie”. *Nasz Uniwersytet* 11(18) (2009):19.

Skwarczyński, Adam. *Myśli o nowej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Drukarnia Artystyczna, 1934.

Sośnicki, Kazimierz. *Podstawy wychowania państwowego*. Lwów - Warszawa: Wydawnictwo Książnica – Atlas, 1933.

Vertovec, Steven. *Transnarodowość. Izabela Kolbon* (tłum.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.

Wlazło, Sylwia. „Patriotyzm jako jedna z dróg do świętości w świetle życia i pism św. Rafała Kalinowskiego”. *Teologia i Moralność*, Vol. 13, 2(24) (2018): 283-298.

Wołkonowski, Jarosław, Piotr Olędzki. „Filia w Wilnie- bieg z przeszkodami”. *Nasz Uniwersytet* 3(2007): 6-8.

Wołkonowski, Jarosław. „W trosce o mniejszość polską na Litwie”. *Nasz Uniwersytet. Wydanie Specjalne* 21(2013): 6-7.

Wołłejko, Michał. „Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie a relacje polsko-litewskie”. *Bezpieczeństwo Narodowe* 17 (2011): 99-114.

Woroniecki, Jacek. *Katolicka etyka wychowawcza*, t. II, cz. 2. Lublin: Wydawnictwo KUL,1995.

Wyszyński, Stefan. *Dzieła zebrane*, t. I, (1949-1953). Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Wyszyńskiego Soli Deo, 1991.

Wyszyński, Stefan. *Maryjne drogi wolności Prymasa Tysiąclecia*. Częstochowa: Wydawnictwo Fundacja Czas to Miłość, 2018.

Żołądek, Łukasz. „Polacy na Litwie”. W *Infos, Biuro Analiz Sejmowych, zagadnienia społeczno-gospodarcze*, 8(100) (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe dla Biura Analiz Sejmowych 31.03.2011), 1-4.

Strony internetowe:

Adamowicz, Honorata. „26 lat niepodległości Litwy: czym jest współczesny patriotyzm?”. *Kurier Wileński* 9.03.2016, <https://kurierwilenski.lt/2016/03/09/26-lat-niepodleglosci-litwy-czym-jest-wspolczesny-patriotyzm/>, dostęp 26.10.2024.

Czy i jak identyfikujemy się dziś z Polską? RAPORT SEGMENTACYJNY, Laboratorium Poznania Politycznego Instytut Psychologii PAN, Warszawa 2023, s. 72, 75, Autorzy: dr Marta Marchlewska, dr Radosław Rogoza, dr Marta Rogoza, Dominika Witke, dr Aleksandra Furman, Dagmara Szczepańska, dr Oliwia Maciantowicz, Zuzanna Molenda, prof. dr hab. Dominika Maison

Dowdo, Lucyna. „Litewski patriotyzm - polski radykalizm”. *Magazyn Wileński* 28.11.2011, <https://wilnoteka.lt/artukul/litewski-patriotyzm-polski-radykalizm>, dostęp 26.10.2024

Głowiński, Tomasz. „Polonia i Polacy poza granicami kraju, 30 lat dla Polonii Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” 1990-2020, Dom Polonii w Pułtusk. 18-19 września 2021, http://wspolnotapolska.org.pl/30lat/polonia_i_polacy.php, dostęp: 2.11.2024

Gorzki to chleb jest polskość? „Raport na temat patriotyzmu i zainteresowania historią w Polsce, Instytut Psychologii PAN, część II. *Mówisz po polsku*, (Nauka dla Społeczeństwa/529303/2021/2022), https://psychopol.psych.pan.pl/images/Raporty/Raport_polskosc.pdf, dostęp: 12.01.2024.

Instytut Europy Środkowej, *Referendum w sprawie podwójnego obywatelstwa na Litwie*, <https://ies.lublin.pl/komentarze/referendum-w-sprawie-podwojnego-obywatelstwa-na-litwie/>, dostęp 20.01.2025.

Jesteśmy Wydziałem młodym, ambitnym, z perspektywami! <https://wilno.uwb.edu.pl/wydzial/o-nas-1/o-nas> dostęp 24.01.2025

Lesińska, Magdalena. *Emigracja i diaspora w dyskursie politycznym w Polsce w latach 1991-2015*, September 2015, s. 17; www.migracje.uw.edu.pl, dostęp 14.11.2024.

Litwa 24, <https://124.lt/pl/spoleczenstwo/item/374782-o-wynikach-spolcznego-spisu-ludnosci-polskiej-na-wilenszczyznie>, data dostępu 9.11.2024.

Litwa w weekend zdecyduje o podwójnym obywatelstwie, 10.05.2024, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Litwa-w-weekend-zdecyduje-o-podwojnym-obywatelstwie-8743433.html>

MAGNA POLONIA, https://www.magnapolonia.org/polski_kraj_narodowo_terytorialny/ Poniedziałek, 25 listopada 2024.

Mażul, Henryk. „Patriotyzm nas uskrzydla...”, *Magazyn Wileński* 16.05.2019. <http://www.magwil.lt/material/patriotyzm-nas-uskrzydla->, dostęp 23.01.2025.

Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Uczelnie z uprawnieniami do kształcenia poza granicami RP, podstawa prawna DSW.ZNU.6051.62.2015.4.AL; stan na dzień 3.11.2024. <https://radon.nauka.gov.pl/dane/studia-prowadzone-na-okreslonym-kierunku?foreign=true&pageNumber=1&pageSize=10&fieldName=name&sortOrder=ASC>, dostęp 3.11.2024

Nauka dla Społeczeństwa MEiN <https://psychpol.psych.pan.pl/pl/projekty/nauka-dla-spoleczenstwa-mein>; data dostępu: 7.01.2025.

Podlaskie uczelnie podpisują porozumienie z polskimi organizacjami na Litwie.

<https://wilno.uwb.edu.pl/aktualnosci/podlaskie-uczelnie-podpisuja-porozumienie-z-polskimi-organizacjami-na-litwie-672.html>, dostęp 1.02.2025.

Priorytety Działalności Związku Polaków na Litwie na Kadencję 2024-2027, <http://mojekresy.pl/xvii-zjazd-zwiazku-polakow-na-litwie-wiernosc-pieciu-prawdom-i-zalozeniom-programowym-podsumowanie>, dostęp 24.01.2025

Radzenko, Antoni. „Spis ludności: Polacy pozostają największą mniejszością narodową w kraju”. *Kurier Wileński*, 27 stycznia 2022 <https://kurierwilenski.lt/2022/01/27/spis-ludnosci-polacy-pozostaja-najwieksza-mniejszoscia-narodowa-w-kraju/>, dostęp: 8.11.2024 r.

Raport "Polskość w XXI wieku. Rodzaje identyfikacji narodowej, ich podłoże i konsekwencje", został sporządzony w ramach projektu konkursowego Nauka dla Społeczeństwa Ministerstwa Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa” <https://psychpol.psych.pan.pl/pl/projekty/nauka-dla-spoleczenstwa-mein>; dostęp: 7.01.2025.

Sidorkiewicz, Krzysztof Jeremi. „Polacy z Litwy Kowieńskiej: patriotyzm z naturalnych przyczyn”. *Kurier Wileński* 2.10.2015. <https://kurierwilenski.lt/2015/10/02/polacy-z-litwy-kowieńskiej-patriotyzm-z-naturalnych-przyczyn/> dostęp 26.10.2024.

Sobolewska, Alina. „Festyn jako sprawdzian patriotyzmu”, *Kurier Wileński* 6.06.2011. <https://kurierwilenski.lt/2011/06/06/festyn-jak-sprawdzian-patriotyzmu/>, dostęp 22.01.2025.

Wilno TVP, *Polacy mieszkający na Litwie biorą aktywny udział w życiu społecznym i politycznym tego kraju*, 02.05.2024, <https://wilno.tvp.pl/77319865/polacy-mieszkajacy-na-litwie-biora-aktywny-udzial-w-zyciu-spolecznym-i-politycznym-tego-kraju>, dostęp: 11.01.2024